หอสมุดแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ ร.๙ นครราชสีมา

13 ก.ค. 2

หนังสือโคลง

พระราชพงษาวดาร

ซึ่งโปรดเกล้า ฯ ให้คัดเปนตอน ๆ

แต่งขึ้น

สำหรับพระราชทาน

ในการพระศพ

สมเดจพระเจ้าลูกเธอ แลพระอรรคชายาเธอ

พระเมรุท้องสนามหลวง

ปีกุนนพศก จุลศักราช ๑๒๔๙

ที่พิมพ์โรงอักษรพิมพ์การ

ในพระบรมมหาราชวัง

๑๐๐๐ ฉบับ

เลขห้อง หนังสือแจก

เลขหมู่ ๘95.9113
ห144

เลขทะเบียน น.31 ป.9431

ศรีสวัสดิชยัศดุ บันลุศักราชน้อย
พันสองร้อยสี่สิบเก้า นับในเค้าปรตยุบัน
ปีกุญขึ้นนพศก จอมดิลกสยามราฐ
พระบาทบรมนรินทร์ ปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์
มหิศรอิศรกระษัตริย์ เบญจมรัชถวัลยราช
บรมนารถทรงอนุศร ถึงภูธรนฤบาล
ครั้งโบราณอโยทธยา สืบเนื่องมาถึงกรุงรัตน

โกสินทร์ผลัดบูรี　　พระคุณมีนานา
ทรงศักดาสุรภาพ　　ได้ปราบปรามไพรินทร์
แผ่แผ่นดินใหญ่กว้าง　　สรรพก่อสร้างบ้านเมือง
งามรุ่งเรืองปรากฎ　　พระเกียรติยศหลากกัน
บางทรงธรรมทศพิธ　　บางเรืองฤทธิรณรงค์
บางพระองค์ปรีชา　　ตั้งมาตราพิกัดจัด
ข้อบัญญัติยุติธรรม์　　สอบเลือกสรรถ่องถ้วน
ล้วนเปนบรรทัดฐาน　　ในกิจการแต่งตั้ง
พระคุณมีสืบมา　　แตชนะตาภายหลัง
ยังอีกหมู่เสวกามาตย์　　ที่องอาจสงคราม
แลมีความสุจริต　　ทอดชีวิตรแทนเจ้า
ด้วยมูลเค้ากตัญญู　　ควรเชิดชูความชอบ
หนึ่งรู้รอบราชกิจ　　บ่พลั้งผิดราชการ
หนึ่งสันดานมั่นคง　　ด้วยจำนงสวามิภักดิ์
ควรประจักษ์บรรเจิด　　ชูชื่อเชิดแบบดำรง
หนึ่งพระประสงค์จะบำรุง　　ผดุงฝีมือช่างสยาม
รจเรขงามะอิ่มสอาด　　เชิงฉลาดลายประดิด

ล้วนวิจิตรพึงชม　　หนึ่งพระบรมประสงค์
จะใคร่ทรงทำนุก　　ปลุกปรีชาเชิงฉลาด
แห่งนักปราชกาพย์โคลง　　เพื่อชระโลงชูเชิด
เพื่อบรรเจิดเกียรติยศ　　ให้ปรากฎยาววัน
สมเดจธรรมิกราช　　พระบาททรงดำริห์
ตริแล้วตรัสเหนือเกล้า　　ให้พระองค์เจ้าทองแถม
สร้อยเสริมแซมถวัลยวงษ　　ผู้ดำรงการเขียนวาด
มีอำนาจบัญชา　　ให้จัดหาช่างจิตรการ
ชาญฉลาดเชิงลาย　　เขียนภาพหมายตามกะ
ตัดเปนยะระตามเรื่อง　　เนื่องในราชพงษาวดาร
แบ่งเปนบานบั้นท่อน　　เปนตอน ๆ ตามประสงค์
บั้นจุลงกรอบกระจก　　รวมสาธกประมาณ
เก้าสิบสองบานบั้นจง　　ทรงเพียรทรงพระนิพนธ์
โคลงยุบลบอกเรื่อง　　ต่อติดเนื่องนุสนธิสาร
บานละสี่โคลงบท　　เพิ่มเติมพจน์ตกบ้าง
ฉบับบานล้างเก่าบาน　　จึ่งโองการดำหรัส
ให้เลือกจัดจินตกระวี　　มีปรีชาเชาวน์ว่อง

รู้ถ้วนถ่องทางกลอน	เชองอักษรเปรื่องปราด
พระราชวงษานุวงษ	ยี่สิบสามองค์คณนา
หมู่มาตยาเสวก	นับสิบหกนามยศ
ล้วนปรากฎกลเชลง	กาพย์ โคลงเพลงเกลากลอน
รับตัดตอนมาแต่ง	ตามส่วนแบ่งกะหมาย
ทูลเกล้าถวายทั่วกัน	โปรดให้สรรหมู่เสมียน
เขียนบทโคลงประจำฉาก	มีหลาก ๆ เลศโวหาร
เจ้าพนักงานตรวจรับ	ไปประดับเมรุมาศ
สมเดจราชเอารส	เจ้าฟ้ายศยอดกระษัตริย์
พาหุรัดมณีมัย	รองถัดไปตรีเพชรุตม์
องค์ ที่สุดหน่อนารถ	นามศิริราชกกุธภัณฑ์
นับรวมกันสามพระโกษ	อีกพระศพโสดนามเสนอ
พระอรรคชายาเธอเสาวภาคย์	ครั้งนี้มากพระศพ
งานสมทบร่วมไสมย	เรียงกันไปตามลำดับ
โคลงก้ำกับฉากบาน	เจ้าพนักงานชาญฉลาด
เรียงรายคาดโดยผนัง	หวังประกาศปรากฎ
พระเกียรติยศมหิบาล	เบื้องเบาราณขัติยราช

แลข้าลอองบาทบางนาย　เพื่อหญิงชายยลชม
เริงรื่นรมย์สำราญ　หนึ่งในการเมรุมาศ
ครั้งนี้ประหลาดหลายหลาก　โดยภูมิภาคไพศาล
ทั้งสะฐานบริเวณ　แปลกพระเมรุปางบรรพ์
ทุกสิ่งสรรพ์ตรูเนตร　งามพิเสศสุดพรรณา
ล้วนเตือนตาชวนชม　ทุกสิ่งสมสมบูรณ
เพญเพียบพูนทุกแห่ง　อีกเครื่องแต่งมโหฬาร
ภูดาธารบรรพต　เปนลั่นลดเงื้อมฉโงก
เปนตรอกโตรกเนินลาด　พฤกษาชาติดาดื่น
นับด้วยหมื่นด้วยพัน　แข่งปูนปั้นเปนจังหวะ
ราวระยะพนาไลย　น่าปลื้มใจบำเทิง
น่ารื่นเริงสำราญ　มีอาคารหลากหลาย
ตั้งเรียงรายโดยรอบ　เปนคันขอบเมรุมณฑล
พิศโสภณต่าง ๆ　ฝีมือช่างชาญกิจ
ทำวิจิตรบันจง　ทั้งนั้นคงถาวร
องค์อดิศรได้ทรงตริ　พระราชดำริห์แต่กี้
เรือนเหล่านี้เมื่อเสร็จงาน　จะพระราชทานมูลจ้าง

รื้อไปสร้างใช้การ โรงพยาบาลรักษาไข้
จะโปรดให้หมอประจำ อยู่กระทำหยูกยา
อยู่รักษาโรคัน แก่อนันต์นรชน
ทั่วสากลอาณาเขตร ทานพิเศษเกื้อความศุข
ป้องกันทุกขโรคภัย ทานทั่วไปแก่นรชน
เป่นพระกุศลอุกฤษฐ์ ชูชีวิตรนรชาติ
เป่นทานประหลาดหลากดี บเคยมีในสยาม
หนึ่งของงามหลายหลาก ทรงบริจาคการบุญ
ล้วนมีคุณมีค่า ทุกสิ่งอ่าเอี่ยมงาม
ครามครันเครื่องสังเค็ด เครื่องสำเร็จทานะมัย
ยาตรผ้าไตรยริยการ ล้วนโอฬารของประณิต
เกินจารีตทานสามัญ เหลือรำพันโอฐอ้าง
พระกุศลพระทรงสร้าง พรั่งพร้อมไพรบูลย์ ยิ่งนา ฯะ
๏ จรูญรจเรขแจ้ง จิตรการ นี้ฤๅ
จับแต่กรุงโบราณ ’ แรกสร้าง
ตลอดกรุงเทพสฐาน บางกอก นี้นา
ปิ่นท่อนเป่นตอนอ้าง เหตุล้วนควรแสดง ฯะ

พระยาศรีสุนทรโวหาร

เรื่องที่ ๑ แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดี ที่ ๑ อู่ทอง
สร้างกรุง ในพงษาวดาร น่า ๒๑

๏ แถลงปางพระเจ้าอู่ ทองปรา รภเฮย
จักประดิษฐนัครา ใหม่ยั้ง
ชีพ่อหมู่พฤฒา จารย์จัด การแฮ
กลบบาทว์สุมเพลิงตั้ง สวดพร้องพุทธมนต์ ฯ

๏ ชนงานขุดภาคพื้น ภูมิมณ ฑลเฮย
สบพระสังข์เสวตรกล ภยิรแผ้ว
เปนทักษิณวัฏฏคล แสดงศุภ ดรรถเฮย
เสร็จกิจพิธีแล้ว สืบสร้างการผอง ฯ

๏ หนองโสนแนะถิ่นด้าว เดิมมี ชื่อนา
ขนานเปลี่ยนนามธานี เทพไท้
ทวาราวดีศรี อยุทธ ยาเฮย
กรุงกระษัตริย์สถิตย์ได้ สี่ร้อยปีปลาย ฯ

๏ บรรยายพระยศไท้ ธเรศตรี ศวรเฮย
เฉลิมนิเวศน์ธานี ภิเศกซ้ำ
รามาธิบดี นามเพิ่ม พระแฮ
ปฐมรัชชติยเลิศล้ำ ผ่านหล้าแหล่งสยาม ฯ

พระราชนิพนธ

เรื่องที่ ๒ แผ่นดินสมเดจพระราเมศวรที่ ๑

ตีเชียงใหม่ ในพงษาวดาร น่า ๒๘

๏ ราเมศวรราชเจ้า จอมภพ
ยกพยุหโยธารบ รุกล้อม
ตั้งทัพคับค่ายตลบ รอบเขตร เชียงชื่อ
ปืนใหญ่ยิงถูกป้อม บ่กลุ้มลาวหลาย ฯะ
๏ ฝ่ายเจ้าเชียงใหม่ขึ้น เชิงเทิน
ถือพัชะนีเมิล หมดแกล้ว
ให้ทหารลั่นชนูเหิน สารส่อ สยามแฮ
ขอผัดสัตว์วันแล้ว จักน้อมเมืองถวาย ฯะ
๏ บพิตรทราบหลายเล่ห์รู้ ลาวปด
แต่ราชงดจำงด รบไว้
อย่ายุทธสุดกำหนด ลาวกลับ แขงแฮ
พระขับทหารไทยให้ หักปล้นผจญเวียง ฯะ
๏ ได้เมืองเชียงใหม่ด้วย บุญฤทธิ ท่านแล
ภาระย์ดสุรฤทธิทิศ ทั่วรู้
ขุนลาวคดขบถคิด ร้ายส่อ ณรงค์เฮย
แพ้ฤทธิแพ้สัตย์ยสู้ คึกแพ้พลสยาม ฯะ

พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าวรวรรณากร

เรื่องที่ ๓ แผ่นดินสมเดจพระราเมศวร

ตีเมืองลแวก ในพงษาวดาร น่า ๒๖

๑ พระยาเขมรมาลอบต้อน ครัวกวน รบนอ
สมเดจราเมศวร ศักดิไท้
ยกพยุห์พิริย์ยุทธขบวน ศึกเสด็จ ณรงค์แซ
ลุทัพขับพหลให้ รีบล้างปลัยขอม ๚ะ
๑ พลไทยไล่รุกล้อม เมืองราย รบอึ้อ
ทัพน่าฆ่าเขมรตาย เกลื่อนกลิ้ง
ทัพหลวงเร่งทหารหลาย เมืองแย่ง เมืองพ่อ
พระยาลแวกแตกเมืองทิ้ง ทัพจ้ำเรือหนี ๚ะ
๑ บพิตรเสดจจากคชให้ พลเบิ่ด ปีนนอ
ลูกม่อดินเรือระเบิด แบะอู้
เจ้ากำพุชาตะเพิด หนีสุด แสวงแล
จับแต่อุปราชผู้ บุตรได้ตัวถวาย ๚ะ
๑ ตรัสให้กองน่ารั้ง กำพุช
เลิกทัพกลับกรุงอยุทธ เยศไท้
เสร็จศึกปราบขอมทุจ ริตพินาศ แล้วพ่อ
เผยอเดชราเมศวร์ไว้ สืบด้าวชาวสยาม ๚ะ

พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าวรวรรณากร

เรื่องที่ ๔ แผ่นดินสมเดจพระมหานครินทราชาธิราช

เจ้าอ้ายเจ้ายี่ชนช้าง ในพงษาวดารหน้า ๒๗

๏ นครินทร์ยิ่นอเรศไท้ ทิวงคต
สองราชวะโรรส เรื่องรู้
รีบยกคชพลยต จรสู่ กรุงนา
เจ้ายี่ตั้งทัพสู้ ป่าพร้าวพลับพลา ฯะ

๏ เจ้าอ้ายมาตั้งทัพ วัดไชย ภูมเอย
สองยกเข้ากรุงไกร แต่เช้า
หวังชิงราชไหย สวรรย์แก่ ตนนา
ถึงป่าถ่านช้างเข้า ปะทะทั้งโททรง ฯะ

๏ สององค์ทรงเงื้อดเงื้อ ง้าวขอ
สองฟาดสบสองสอ ขาดม้วย
สองบุตรไม่มีภอ ผ่านภพ แลพ่อ
สองจึงสิ้นชีพด้วย ขาปักกอบผล ฯะ

๏ มนตรียินข่าวเจ้า มรณา
ต่างตริตรึกปฤกษา เสร็จแล้ว
เชิญพระบาทสามพระยา นุชนารถ น้อยเอย
มาครอบครองกรุงแก้ว ปกเผ้าเหล่าประชา ฯะ

พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม

เรื่องที่ ๕ แผ่นดินสมเดจพระบรมไตรโลกนารถ

พระอินทราชาชนช้างกับหมื่นนคร ในพงษาวดาร น่า ๒๙

๑ แสดงเดชโอรสเจ้า จอมสยา มรัฐเฮย
นามพระอินทราชา เฉลิมหล้า
ปางชุนชรเลี้ยงอา สัตย์อพ ยพแฮ
ไปชักทัพเชียงค้าว สู้แคว้นแดนสยาม ฯะ
๑ สงครามคราน้นยื้น ปกเชียง ใหม่ฮา
คุมทัพหลวงปวงเวียง ออกล้อม
ถึงพิศณุโลกย์เรียง รายค่าย พักนอ
จวนรุ่งวันฤกษ์พร้อม พรักปล้นยื้นเมือง ฯะ
๑ เคืองเจตชาวถิ่นโต้ เต็มอำ นาจเฮย
เชียงใหม่ใจยำถอย ทัพพ้น
ยาตรพยุหลุเมืองกำ แพงเพชร นาฮา
เจตเที่ยวจัดทัพปล้น ต่างเปลี่ยนปลอดชัย ฯะ
๑ พระไตรโลกนารถผู้ ผ่านอยุทธย์
ยินข่าวยกพลรุด รีบร้า
พระอินทราชดนุช นำทัพ น่านอ
ตีทัพพระยาเกียรติกล้า กลอกเกล้าแตกระสาย ฯะ

๑ ฝ่ายพลพะทัพค้าว　　อุดร　อีกนอ
นามหมื่นนครนำ　　ทัพนั้น
จำรับชับกุญชร　　ชนคช　ท่านฤๅ
ชนอิภอีกสามชั้น　　เสียดล้อมระดมราญ ฯะ
๑ ขุนทหารบรต้องภักตร　　พงษกระษัตริย์
เดชพระจะเถลิงรัชช์　　สืบเชื้อ
รอญศึกสํ่สารขจัด　　ทัพใหญ่　ข่ายแข
เสร็จศึกเลิกพยุห์เมื้อ　　สู่ด้าวกรุงเดิม ฯะ

หม่อมเจ้าประภากร

เรื่องที่ ๖ แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒

หล่อพระศรีสรรเพชร ในพงษาวดารน่า ๓๑

๏ ชุษณปีกยที่แปดเบื้อง สุริยวาร
วิสาขมาศกุญประมาณ ชัดแจ้ง
เอกศกปริจเฉทกาล ศักราช
อัษฐสัตสี่สิบแสร้ง สรุปด้วยหนึ่งฉนำ ฯะ
๏ รามาธิบดีเจ้า จอมธรร มิกเอย
ให้หล่อปฏิมาสรรพ์ ลักษณ์แล้ว
ห้าหมื่นชั่งสามพัน ทองหล่อ หนักแฮ
นามพระศรีสรรเพชญ์แพร้ว เพริศด้วยทรงองค์ ฯะ
๏ รัศมีตลอดบาทได้ แปดวา สูงแฮ
จุระสิบเคดสอกตรา ส่วนกว้าง
สี่สอกภักตรปฏิมา สามสอก กว้างแฮ
พร้อมพระพุทธลักษณ์อ้าง โลกย์ล้วนชวนชม ฯะ
๏ ด้านน่าบุมาศน้ำ เจ็ดสอง ขาเอย
หลังหกเสศสองรอง ท่าบพื้น
สองร้อยแปดสิบปอง หกชั่ง รวมแฮ
คำห่อพุทธเพื่อพื้น เพื่องเนื้อผทมผิว ฯ

พระผดุงศุลกกฤตย

เรื่องที่ ๗ แผ่นดินพระยอดฟ้า เสด็จออกทอดพระเนตรช้าง

บำรูงา ในพงษาวดาร น่า ๓๕

๏ ลุกาลศักราชถ้วน อัษฎศก
เก้าสิบฉนำกำหนด เสศท้าย
ชวดสัมฤทธิศกจรด จิตรมาศ
ห้าค่ำขึ้นบ่ย้าย ยกพ้นโสรวาร ฯะ

๏ สมเด็จขัติยยอดฟ้า เถลิงถวัลย ราชเฮ
เสด็จพลับพลาสนามบรร เจิดแพร้ว
ทรงเริ่มพิธีทันต์ คชคู่ ปรุงแฮ
โดยราชประเวณีแผ้ว กิจเกื้อไผทถนอม ฯะ

๏ สั่งผูกสองคชต้น ฉัททันต์
งาต่องาประกัน เจอะจั้ง
ตามแบบคชสาตรสรร บูรพ์ฉบับ ครบแฮ
เพื่อขจัดอุบัทว์ทั้ง เพิ่มพร้อมสวัสดิผล ฯะ

๏ พ้นเอิญเกิดเหี้ยมกาจ ทรยศ
งาพระยาไฟคช หักสบั้น
สามท่อนเมื่อจรวบจรด ประต่อ กันนา
แสดงว่าโทษร้ายหั้น ประจักษแท้เรวถึง ฯะ

พระผดุงศุลกกฤตย์

เรื่องที่ ๘ ตอนขุนวรวงษาธิราชว่าราชการ พระเทียรราชา
เสี่ยงเทียน ในพงษาวดาร น่า ๓๘

๑ พิเรนทร์อินทรเทพทั้ง สองสมาน
ศรียศหลวงบ้านลาน ตากฟ้า
หมื่นราชเสน่ห์ของงาน เรือเอก ไชยเอย
กับพระเทียรร่วมหน้า เพรียบพร้อมปฤกษา ฯะ

๑ จักเสี่ยงเทียนเทียบให้ เห็นจริง จิตรเอย
ขุนพิเรนทรเทพติง ติห้าม
ผิวกิจหวิดประวิง ตกไข้ ทำฤๅ
การใหญ่ใจอย่าคร้าม ว่าแล้วลาจรัล ฯะ

๑ พระเทียรเสี่ยงสัตยแก้ กังขา
เทียนพระเทียรราชา หนึ่งแล้ว
เทียนขุนวรวงษา ธิราชเล่ม หนึ่งเนอ
ในโบถส์วัดป่าแก้ว กอบเกื้อกลางคืน ฯะ

๑ ขณนั้นขุนใหญ่ซ้าย สวนกลับ โกรธชื่อ
ขานหมากคายทิ้งถับ ถูกต้อง
เทียนขุนวรวงษดับ ดาลชื่น ชมฮา
พอภิกขุอวยพรพร้อง พระนั้นพลันหาย ฯะ

พระยาราชวรานุกูล

เรื่องที่ ๔ ตอนขุนวรวงษาธิราชว่าราชการ ขุนพิเรนทรเทพ กับพวกจับขุนวรวงษา ฯลฯ ฆ่าใน พงษาดาร น่า ๒๐

๏ ขุนวรวงษธิราชผู้ สิทธิสรรพ์ การเอย
ลงสู่นาวาผัน พรั่งพร้อม
แม่ศรีสุดาจันท์ กับราช บุตรแฮ
เสดจณะเพนียดล้อม จับช้างติดโขลง ฯะ

๏ คลตำบลถิ่นบ้าน คลองสระ บัวนอ
ขุนใหญ่ขวาเรือขะ หนายข้าง
ศรียศพิเรนทร์พระ ยาพิ ไชยฮา
สวรรคโลกย์หมื่นราชอ้าง อีกสร้อยเสนหา ฯะ

๏ ต่างออกสกัดกั้น กันใน สินธุแฮ
ขุนวรวงษว่าใคร อย่าเข้า
พิเรนทร์ตอบจะไป เอาชีพ เองเอย
พลันเร่งพายเรือเร้า รอบกลุ้มกุมสกนธ์ ฯะ

๏ ขุนวรวงษเจ้าแม่ อยู่หัว
ศรีสุดาจันท์ตัว บุตรได้
ฆ่าเสียมอดหมดครัว สามศพ
ไปเสียบประจานไว้ วัดแร้งแขวงกรุง ฯะ

พระยาราชวรานุกูล

เรื่องที่ ๑๐ แผ่นดินสมเดจพระมหาจักรพรรดิ
ราชาธิราชครั้งที่ ๑ ศึกหงษาวดีพระสุริโยไทยขาดคอช้าง
ในพงษาวดาร น่า ๕๒

๏ บุเรงนองนามราชเจ้า จอมรา มัญเฮย
ยกพยุหแสนยา ยิ่งแกล้ว
มอญม่านประมวญมา สามสิบ หมื่นแฮ
ถึงอยุทธเยศแล้ว หยุดใกล้นครา ฯะ

๏ พระมหาจักรพรรดิเผ้า ภูวดล สยามเฮย
วางค่ายรายรี้พล เพียบหล้า
ดำริห์จักใคร่ยล แรงศึก
ยกนิกรทัพกล้า ออกตั้งกลางสมร ฯะ

๏ บังอรอรรคเรศผู้ พิศไสมย ท่านนา
นามพระสุริโยไทย ออกอ้าง
ทรงเครื่องยุทธพิไชย เช่นอุป ราชแฮ
เถลิงคชาธารคว้าง ควบเข้าขบวนไคล ฯะ

๏ พลไกรกองน่าเร้า　　โรมรัน　กันเฮย
ช้างพระเจ้าแปรประจัน　　คชไท้
สารทรงชวดเซผัน　　หลังแล่น　เตลิดแฮ
เตลงขับคชไล่ใกล้　　หวิดท้ายคชาธาร　ฯ

๏ นงคราญองค์เอกแก้ว　　กระษัตริย์
มานมนัศกตเวที　　ยิ่งล้ำ
เกรงพระราชสามี　　มลายพระ　ชนม์เฮย
ขับคเชนทรเข่นค้ำ　　สอึกสู้ดัษกร　ฯ

๏ ขุนมอญร่อนง้าวฟาด　　ฉาดฉะ
ขาดแล่งตราบอุระ　　หรุบดิ้น
โอรสรีบกันพระ　　ศพสู่　นครแฮ
สูญชีพไป่สูญสิ้น　　พจน์ผู้สรเสริญ　ฯ

พระราชนิพนธ์

เรื่องที่ ๑๑ แผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ

เอาขึ้นไปยิงค่ายพระเจ้าหงษาวดี ในพงษาวดาร น่า ๕๓

๏ พระมหาจักรพรรดิให้ จัดสำ เภาเฮย
เกณฑ์ไพร่ประจำลำ ใช่น้อย
เอาสินาศใหญ่นำ ลงสู่ เรือนา
ขึ้นซ้อนนารายน์สร้อย เสศซ้ำสังหาร ฯะ

๏ ทวยหารชาญยุทธป้อง ริปู
สองฝั่งเดินเพรียบพรู พรั่งพร้อม
ชันฉ้อชักเรือดู คึกคัก
พอแล่นสุบ้านป้อม ทอดทิ้งสายสมอ ฯะ

๏ พอมอญเหนรีบร้อน นำคดี นั้นนา
ทูลเหตุเสศไพรี แด่เจ้า
ไป่ทันขาดวาที ที่เล่า แถลงเฮย
ไทยปล่อยปื้นลูกเข้า ตกข้างพลับพลา ฯะ

๏ บัญชาสั่งให้แต่ง เครื่องพลี กรรม์เฮย
เอากระสุนสรวงผี เสร็จแล้ว
รีบเดินค่ายขยับหนี จากถิ่น นั้นนา
ตั้งทุ่งพุทเลาแคล้ว คลาศพ้นไพรินทร์ ฯะ

พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นประจักษศิลปาคม

เรื่องที่ ๑๒ แผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ
ยิงทัพพระเจ้าหงษาวดีถูกกิ่งโพธิ์ในพงษาวดารน่า ๙๑

๑ ภูบาลหงษ์เขตรเบื้อง　　รามัญ
เถลิงคชกระโจมสุวรรณ　　เวียดล้อม
พลพยุหยื่นประจัญ　　ณสามพิ หารเฮย
ดำรัสให้ โหมห้อม　　หักปล้นเปลื้องเวียง ฯ

๑ จึ่งมหาจักรพรรดิเจ้า　　จอมสยาม รัฐเฮย
ซั้นสั่งพระยาราม　　เลื่อนพ้อ
เสนีศนรายน์ปราม　　ปราบเศิก
ลงตระเภาขันฉ้อ　　ลั่นร้ารอญเข็ญ ฯ

๑ ศรเพลิงแผลงพลุ่งเปรี้ยง　　ปริ่งยุทธ
ถอนถีบท้ายเรือทรุด　　ซัดเต้า
สูงส่งกระสุนสดุด　　สเกาะกิ่ง โพธิ์แฮ
ฉินท์เฉียดคเชนทรเจ้า　　เจอดหล้าแหล่งเตลง ฯ

๑ ชาวประจำข้อมซ้อ　　มหาไชย
โทรมศราคนี้ไป　　กวาดกว้าน
พลเหล่าตเลงประไลย　　ลาญแหลก หลายแฮ
ไป่ฮึกไป่หาญต้าน　　ทัพท้อถอยคืน ฯ

พระเจ้าบวรวงษ์เธอ กรมหมื่นสถิตยธำรงสวัสดิ

เรื่องที่ ๑๓ แผ่นดินพระมหาจักรพรรดิช้างพลาย ศรีมงคลพลายมงคลทวีปอาสวาตในพงษาวดารน่า ๖๒

๑ ปางมอญมวญม่านกลุ้ม รุมติ
กรุงทวารวดี รบเร้า
ทัพไทยบได้มิ ไชยณ สนามเชย
จำล่าทัพกลับเข้า มั่นไว้ในนคร ฯะ
๑ พลมอญอ่อนสิ้นสะ เบียงอา หารฮา
ถอยจากศรีอยุทธยา ยาตรเต้า
ทางเหนือเพื่อจักหา โภชน์ภักษ
ราเมศวรมหินทรเจ้า จู่จ้วงโจมตี ฯะ
๑ เสียทีศึกจับได้ ทั้งสอง องค์เอย
ขึ้นตเลงปรองดอง เปลี่ยนช้าง
มงคลทะวีปของ จอมจักร พรรดิพ่อ
อีกหนึ่งพลายศรีอ้าง ชื่อท้ายมงคล ฯะ
๑ บัดดลสองช้างแปลก เสียงหมอ ควาญเอย
อาสวาตฤๅหวั่นขอ เช่นสู้
เหลือมือตเลงรอ ราล่งคืนแฮ
ดูแต่ช้างยังรู้ รักด้าวแดนตน ฯะ

พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงษวโรประการ

เรื่องที่ ๑๔ แผ่นดินพระมหาจักรพรรดิ

คล้องช้างเผือกแม่ลูกได้ ในพงษาวดาร น่า ๖๔

๑ จอมสยามนามพระเจ้า จักรพรรดิ
ผดุงราษฎร์ขาดพิบัติ บ่เศร้า
บำรุงบุรีรัฐ เจริญรุ่ง เรืองแฮ
มั่งคั่งสินค้าเข้า ออกพ้นคณนา ฯ

๑ ปางเสด็จคลาลุด้าว แดนดง
มหาโพธิเพื่อจำนง จับช้าง
ยลอิภอุไภยมง คลลักษณ์ เลิศฮา
แม่เผือกลูกเคียงข้าง เผือกแม้นมารดร ฯ

๑ ภูธรขับต่อต้อน ดำริ สดงเอย
ชักบาศต้องกรีณี แม่แล้ว
คล้องโปฎกหัศดี ดรุณเผือก ได้นา
ปราโมทย์ โกมลแผ้ว ผ่องล้ำสำราญ ฯ

๑ เสวตรสารเก่าใหม่ได้ หลายสาร
เพิ่มพระยศนฤบาล เฟื่องฟุ้ง
ยิ่งจอมภุดาธาร ในภาค เพรงเชย
พระเกียรติคงอยู่คุ้ง ขัดนิ้ฤ สูญ ฯ

พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสมมตอมรพันธ์

เรื่องที่ ๑๕ แผ่นดินพระมหาจักรพรรดิ ๆ พระเจ้าหงษาวดี พบกันที่พลับพลาวัดเมรุราชิการาม ในพงษาวดารน่า ๗๕.

๑ ปางสมเดจพระเจ้า จักรพรรดิ
องค์พระหงษานัด พรั่งพร้อม
เสดจสถิตย์พลับพลาวัด เมรุ ราชเอย
ต่างอาศน์มวญมาศยน้อม น้อยไท้สองเสมอ ฯะ
๑ จอมเตลงเลออาศน์แล้ว แถลงไข
แดพระเจ้าจอมไทย ขเรศซร้อง
ขออำนาทรัตนไตร ยางยทิพ พยานเอย
ศรียุทธยาน้อง ท่านนี้ยกถวาย ฯะ
๑ เพรงกาลน้องท่านต้อง ประสงค์สอง
สารเสวตรไปสมปอง ป่วยค้าง
จนอนุชยกพยุหกอง ทัพใหญ่ มานา
ขออีกสองเปนช้าง สี่ช้างไปชม ฯะ
๑ กับขอเอารสเจ้า จอมสยาม
คือพระราเมศวรนาม หน่อไท้
พระสุนทรสงคราม พระยาจักร กรินอ
จอมยุทธเยศยอมให้ เสร็จแล้วคืนนคร

หม่อมเจ้าวัชรินทร

เรื่องที่ ๑๖ แผ่นดินสมเด็จพระมหินธราธิราชครั้งที่ ๑

พระมหาธรรมราชาปล่อยแพไฟ ในพงษาวดารน่า ๘๒

๏ พระมหาธรรมราชให้ ทิศอุดร
ปรารภรำบานบร ราชไร้
เกณฑ์เสวกากร กายจูงอบแพเชษ
ห้าลิบอีกเรือไว้ คู่จ้องจ่อเพลิง ฯะ

๏ เดือนสี่สิบค่ำขึ้น เสร็จขนาน
เวฬุพ่วงไพศาล ซุ่มเชื้อ
สิ้นโสมสมัยกาฬ ปล่อยเนื่องถึนนา
จุดโรจน์อัคคีเมื่อ ลวกล้างเรืออเนทร์ ฯะ

๏ โชนเชี่ยวชลตื่นรี้ เรวชิด
ปะทะทัพนาวาติด ต่อไหม้
พลพระมหินธร์มหิศ ศรตื่น แตกแฮ
ย่อยยับนับได้ เอิกอึงอลเวง ฯะ

๏ เสียเรือเสียรายฎร์ม้วย มากหลาย
เสียกิจเสียกุลหมาย แผกแพ้
ที่เหลือล่องชลาผาย ผันกลับ
ยังปากน้ำพิงแล้ แหล่งไท้ทัพหลวง ฯะ

พระเจ้าบวรวงษ์เธอ กรมหมื่นสถิตยธำรงสวัสดิ์

เรื่องที่ ๑๗ แผ่นดินพระมหาจักรพรรดิราชาธิราช ครั้งที่ ๒
พระเจ้าหงษาวดีขุดอุโมงค์มาริมพระนครในพงษาวดาร น่า ๙๐

๏ ปางบพิตรผ่านเผ้า แผ่นเตลง
ดำริห์เลศหลายละเบง แยบเยื้อง
ย่างค่ายชิดคูเกรง ยื่นกราด มานา
ราชอุบายบอกเปลื้อง ขุดพื้นเดินพล ฯะ

๏ ทุกทัพขับไพร่พร้อม เพรียงกัน
รวงไผททำคัน เขตรคุ้ง
รัตติภาคแขงขยัน ขยับค่าย
แล่นอุโมงค์รุกรุ้ง ร่นเข้าริมคู ฯะ

๏ ปร่ามศัพท์สงบสิ้น แสนยา
หมู่แลหมู่โยธา ขึกขื้อ
ส่ำซ่งขุดขุดมา มากมั่ว มูลเฮย
ส่ำซ่งขนขนรื้อ เร่งแล้วราชการ ฯะ

๏ ชาวกรุงถนัดรู้ ไพริ
หลวงทลุปถพิ ภาคใต้
ประดิทินคยึกคยึ เขยื้อนขยด มานา
ส่องสินาศสาดให้ สหัสช้องโทรมโรม ฯะ

พระเจ้าวรวงษเธอ กรมหมื่นสถิตยธำรงสวัสดิ

เรื่องที่ ๑๙ แผ่นดินพระมหินทราธิราช ครั้งที่ ๒

พระเจ้าหงษาวดีให้ถมถนนข้ามน้ำ ในพงษาวดาร น่า ๔๒

๏ จอมพลาธิราชล้ำ หงษา วดีเฮย
มีพระกฤษฎีกา ประกาศห้าว
ตรีทัพเร่งกรีธา พลสกนธ์ พลแฮ
ข้ามสมุทมุ่งก้าว โอบเอื้อมไอสวรรย์ ฯะ

๏ ขัติโยปราชค้าว อัษฎางค์
สถิตยวัดเขาดินตรง เกาะแก้ว
พระเจ้าแปรเสดจดำรง เรียงวัด จันแฮ
เจ้าภุกามแกว่นแกล้ว ค่ายตั้งตพานเกลือ ฯะ

๏ สามแหล่งสามราชเร้า รดมชน
ขุดเร่งขุดดินขน ล่มน้ำ
เนื่องแน่นนิกรพล เพ็ญเพียบ ภูมิเฮย
หามหาบข้างแยกปล้ำ ทุ่มเท้งทำถนน ฯะ

๏ นรานุรักษ์รอบด้าน แดนนคร
แผลงมหัศนีศร สั่นหล้า
มุ่งแม่นอรินทร์รอน ราญชีพ
มอญอมิตรมากหน้า พินาศกลิ้งกลาดเฉนียน ฯะ

พระเจ้าบวรวงษเธอ กรมหมื่นสถิตยธำรงสวัสดิ

เรื่องที่ ๑๙ แผ่นดินพระมหินธราธิราช ครั้งที่ ๒ พระมหาธรรมราชาอายาเข้ามาชานพระนคร ในพงษาวดาร น่า ๙๙

๏ ปัจจามิตรร้อยหมื่นห้อม ปราการ
แปดมาศมุ่งหักหาญ ห่อนได้
ในกรุงเกิดกันดาร สเบียงขอย บางแฮ
แจ้งเหตุรามัญให้ สื่อถ้อยกลความ ฯะ

๏ แม้นสยามยอมออกเฝ้า ขุนทัพ
จักเลิกพลคืนกลับ สู่ด้าว
ไทยเกรงตเลงจับ เททอด ครัวแฮ
มอญทราบสั่งพลห้าว หักปล้นนครา ฯะ

๏ พระมหาธรรมราชเจ้า ขันอา ษาเฮย
จักสู่เมืองเจรจา จุ่งแผ้ว
ตเลงราชอนุญาตมา โดยราช ยานแฮ
สู่ค่ายตรงเกาะแก้ว เกริ่นแจ้งใจความ ฯะ

๏ ชาวสยามขลภักตรผู้ เผด็จชาติ ตนเฮย
ต่างต่างวางสินาศ เกลื่อนกลุ้ม
ธรรมราชโดดจากราช ยานแล่น ถลาแฮ
อินทรเดชแยกอุ้ม ออกพ้นขื่นประหาร ฯะ

พระราชนิพนธ

เรื่องที่ ๒๐ แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชรที่ ๑ มหาธรรมราชาธิราช ยิงพระจำปาธิราช ในพงษาวดาร น่า ๑๐๙

๏ พระมหาธรรมราชเจ้า ไตทโกรม
สถิตยราชยานให้โรม สาตรเร้า
ชาวกรุงเร่งหาญโหม หักศึก ลแวกแฮ
รับสั่งพลันพลเข้า รบพร้อมขอมถอย ฯะ

๏ ขึ้นจำรงค์พระให้ ไทยพยุห์ ยิงเอย
กัมพุชราชรีบ ซึ่งหน้า
วัดสามพิหารดู ขึ้นคช รายนอ
กองทัพเรารีบร้า เร่งซ้ำสาตรโทรม ฯะ

๏ ไทยจุดคุสุกอง โกลา หลเอย
ควันตระลบกลบเวหา กลุ่มคลุ้ม
กระสุนถูกพระจำปา ธิราชทัพ น่านา
พิศมือคนจกลุ้ม ชีพสิ้นคอสาร ฯะ

๏ กัมโพชราชล่าผ้าย พลากร
ถึงย่ากระทุ่มจร หยุดยั้ง
สามคายยกปล้นนคร ห่อนหัก ได้แฮ
ทรงรายภูรัลแวดทั้ง ทัพเมื้อเมืองขอม ฯ

หลวงราชพงษรักษ์

หอสมุดแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ ร.๙ นครราชสีมา

เรื่องที่ ๒๑ แผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช

พระนเรศวรตามจับพระยาจีนจันตุ ในพงษาวดารน่า ๑๑๒

๏ พระยาจีนจันตุข้า ขอมขุน
มาสู่กรุงมุ่งบุญ ปกเผ้า
ชื่นภพกอบการุญ รับปลูก เลี้ยงแฮ
ยกโทษโปรดเกยเกล้า ห่อนพ้องจองภัย ฯะ
๏ กลับใจจักสู่เจ้า ปถพี ตนแฮ
สืบทรายการข้านี้ ใหญ่น้อย
หวังสยายถ่ายโทษมี มาแต่ หลังนา
สู่สเภาค่ำคล้อย ลอยโล้ครรไลย ฯะ
๏ พระดนัยนเรศวร์แจ้ง เหตุรหัศ
ทรงพระชลยานรัด รีบรั้น
พร้อมเรือนิกรขนัด ขนาบไล่ สเภาแฮ
ทรงพระแสงขึ้นตั้น ลั่นต้องจีนตาย ฯะ
๏ ตัวนายกำพุชร้อง ขึ้นว่าง มานา
ต้องพระแสงทรงราง ลั่นร้าว
รบพลางรีบหนีพลาง เรือตก ลึกเฮย
ลมเกิดกางใบก้าว ล่องลี้หายลำ ฯ

พระราชนิพนธ

เรื่องที่ ๒๒ แผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช

พระนเรศวรข้ามน้ำสโตง ในพงษาวดารน่า ๑๒๑

๏ หน่อนรินทร์ธรรมราชเผ้า พสุธา ไทยเฮย
นเรศวร์อุดรนรา ธิปไท้
ยกพยุห์สู่หงษา หวังช่วย ศึกแฮ
ทราบเรื่องรามัญใช้ เล่ห์จ้องปองผลาญ ฯะ

๏ บรรหารฉินทพากย์พ้อ เผด็จมิตร
จักเริ่มปฏิยุทธคิด ตอบแค้น
สั่งมาตย์กวาดครัวสถิตย์ เทียมมารค มานา
เลิกทัพกลับคืนแคว้น เขตรด้าวแดนสยาม ฯะ

๏ ข้ามสโตงดลฟากเบื้อง บุรพา
มอญกระทั่งฝั่งคงคา ฝ่ายโน้น
ดำรัสสั่งเสนา โซมสาตร ศรแฮ
ยิงไป่แผวภาคโพ้น เพื่อน้ำไพศาล ฯะ

๏ ภูบาลยงเนตรพ้อง ขุนพหล มอญเฮย
ขี่คชกายพ่างผล หมากพร้าว
ทรงเสดาะสินาศดล เดจชีพ บรแฮ
อุปราชหวาดฤทธิร้าว บุระต้อนดิ้นหนี ฯะ

พระราชนิพนธ

เรื่องที่ ๒๓ แผ่นดินสมเดจพระมหาธรรมราชาธิราช
พระนเรศวรรบศึกเชียงใหม่ ในพงษาวดารน่า ๑๓๖

๏ พระมหาธรรมราชเจ้า จอมอยุทธ ยาเฮย
ทราบศึกโยนก รุด รอดก้าว
สองสมเดจราชบุตร ขัดกราย ทูลนา
ขอปราบปรปักษ์ห้าว หักให้เหือดหาญ ฯ

๏ ทรงสดับรับสั่งให้ เกณฑ์ทัพ
แปดหมื่นยกเรือนับ มากร้อย
พระเชษฐ์พระอนุชขับ พลรีบ พายนา
เรวลุป่าโมกน้อย สั่งตั้งกระบวนรณ ฯะ

๏ สมเดจพระนเรศวร์ทั้ง พระอนุช ท่านนา
เสดจจากนาวายุทธ ยาตรเต้า
เร่งพหลอิงอุดม์ ออกยั่ว เศิกแฮ
ลาวละศึกพลเข้า เกลื่อนกลุ้มรุมณรงค์ ฯะ

๏ ขุนหนึ่งสวมเสื้อสัก กลาดแดง
ขับและขัดดาวแวง มาศขั้ง
พระนเรศวร์ลั่นพระแสง ปืนถูก ท่าวแล
ลาวไพร่พ่ายไป่ยั้ง แยกย้ายขจายหนี ฯะ

พระยาราชสัมภาราถร

เรื่องที่ ๒๘ แผ่นดินสมเดจพระมหาธรรมราชาธิราช
พระนเรศวรยิงทัพเชียงใหม่ในเรือ ในพงษาวดารน่า ๑๙๗

๏ พระนเรศวร์กับอนุชพร้อม โยธี
ยกจากลุมพลีตี ศึกเย้า
สเรนันทสุบดี พลอริ ลาวเฮย
เขตรป่าโมกน้อยเข้า ต่อสู้พลหลวง ฯะ

๏ พลพระทะลวงไล่ล้าง ลาวยับ เยินเฮย
ทัพน่าเชียงแสนขับ ออกกั้น
เจ้าเชียงใหม่ประทับทัพ หลวงสระ เกษนา
ทัพน่าไล่ไทยกระชั้น ฝั่งน้ำทั่วเชญ ฯะ

๏ สองกระษัตริย์เห็นอริต้อน ตีพล พระเฮย
พระยาตรนาวาดล โมกน้อย
เกริกศัพท์สาตรพหล โยธยุทธ กันนา
ยิ่งเมฆยิ่งฟ้าร้อย ฟาดครั้นกลางสมร ฯะ

๏ สองกระษัตริย์กรงง่าเงือ ปืนยิง เปรียงเฮย
ต้องอริล้มรเนนพิง พาดม้วย
สาตรศึกตกอนุชชิง บังพระเชษฐ์ ท่านนา
เรือรบเร่งรบด้วย อริลี้ฤๅเหลือ ฯะ

พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าไชยนันตมงคล

เรื่องที่ ๒๕ แผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช พระนเรศวรกลับจากศึกเชียงใหม่ ในพงษาวดารน่า ๑๒๑

๏ ลาวชาวเชียงใหม่แพ้ พังหนี ไปเอย
พลซึ่งรุกตามตี กลับพร้อม
พระนเรศวร์ก็ยอนุชลี ลาล่อง น้ำเอย
เรือล่าเสวกห้อม แห่จ้ำนำตาม ฯะ

๏ บ้านโพธิ์สามต้นย่าน มรคคลา ถึงเอย
พลางพระทอดทัศนา ฝั่งไม้
ประสบศรีสุพรรณมา ธิราชเหล่า เขมรเอย
ไปหมอบยอบศิรไว้ ยศเว้นเยงยำ ฯะ

๏ พระพิโรธดำริห์แก้ นักองค์ ทนงเอย
หลวงพิไชยบุรินทร์จง บั่นเกล้า
ชเลยลาวเสียบผจานตรง เรือจอด นั้นแล
สมสะน้ำหน้าเจ้า ต่างด้าวทำขึ้ง ฯะ

๏ เขาจึงตัดศิรเส้า เสียบผจาน เสร็จเอย
เคลื่อนพระชลวิมาน มาศแคล้ว
ระบือเดชพระสาธารณ์ ทุกเทศ แสยงนา
ผดุงรัฐผดุงราษฎร์แผ้ว เผด็จเสี้ยนศึกสลาย ฯะ

พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าไชยนันตมงคล

เรื่องที่ ๒๖ แผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช พระนเรศวรขึ้นค่าย ในพงยาวคารนำ ๑๕๐

๏ ขึ้นมอญมาตั้งค่าย บางปหัน
พระนเรศวร์นำพลขันธ์ ทัพม้า
สามกองนับรวมกัน ร้อยยี่ สิบแฮ
เสศอึกหกหาญกล้า ดาบคล้องท้ายทวน ฯ

๏ สวนพื้นมอญแตกเข้า ค่ายแฝง ตนนา
พระเสด็จโดยกำแหง เหิมกล้า
ขึ้นค่ายฆ่าศึกแทง ถูกท่าน ตกแฮ
กลับย้ายใหม่ใช่ช้า เช่นนั้นหลายคราว ฯ

๏ หนาวจิตรอมิตรร้อง เอออะไร นเรศวร์ฤๅ
องอาจปลอมไพร่ใน ศึกสู้
พิมเสนแลกเกลือไกล กันนัก นาพ่อ
ชรอยบิตรห่อนรู้ เร่งให้จับเปน ฯ

๏ ควรเหนพิริยภาพห้าว หน่อณรงค์ ท่านเฮย
สยามหย่อนอิศริยลง ราบแล้ว
เอกราชกลับคืนคง โดยเดช พระแล
ซ้ำขาดอริราชแผ้ว นับร้อยปีปลาย ฯ

สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงษ
กรมพระภาณุพันธุวงษวรเดช

เรื่องที่ ๒๗ แผ่นดินสมเดจพระมหาธรรมราชาธิราช

พระนเรศวรรบลักไวทำมู ในพงษาวดารน่า ๑๕๓

๏ จอมตเลงอิศรราชด้าว   อัษฎง คตเอย
ทราบนเรศวร์ออกยง   ยุทธกล้า
เกณฑ์ฉกรรจ์หมื่นหนึ่งจง   คอยจับ นเรศวร์แฮ
พระนเรศวร์นำพลม้า   ไล่ล้างรามัญ ฯ

๏ พลขันธ์สองขั้กกลุ้ม   ออกกรู ล้อมเฮย
จึ่งลักไวธรรมู   มุ่งจ้อง
ถอดดั้งดาบพันภู   ธรภูก หวนแฮ
พระนเรศวร์แทงต้อง   ชีพสิ้นสุดปราณ ฯ

๏ ทหารทศทายหอกจ้อง   โจมประจัญ พระฮา
ทรงพระแสงสพายพัน   ท่าวดิ้น
พระควบขับม้าถลัน   รุกไล่ ตเลงแฮ
มอญยิ่งหนุนไขว่สิ้น   เข่นสู้ศึกไทย ฯ

๏ พลไกรโททัพกลุ้ม   เกลื่อนสมร ภูมนา
หาญต่อหาญราญรอญ   รบเร้า
พลไทยฆ่าพลมอญ   เมิลดิ้น ดายแฮ
มอญพ่ายไทยคืนเข้า   เขตรด้าวแดนเกษม ฯ

หม่อมราชวงษสำเริง

เรื่องที่ ๒๘ แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชรที่ ๒ พระนเรศวรมหาราชเสด็จไปรบศึกอุปราชา ในพงษาวดารหน้า ๑๖๒.

๑ องค์พระนเรศวร์เจ้า จอมจา ตุรนต์เอย
ทรงพระยาไชยา นุภาพแผ้ว
โสทรานุชเอกา ทศรฐ อิศวรแฮ
ทรงปราบไตรจักรแกล้ว กลาดพร้อมคอยไชย ฯะ

๑ ทันใดเมฆอุบัติแล้ว : ลับอำ พรเฮย
คลฤกษโหรกำหนด ฆาฏฆ้อง
เคลื่อนพยุห์ชวัชนำ พลยาตร ขบวนแฮ
พลศึกอึกโห่ก้อง เกริกสท้านธรณี ฯะ

๑ ชไมกริ่ธรราชได้ สดับตรับ โสตรเอย
ข่วนบั่นหันกระสับ ส่ายว้า
สาวบาทยาตรใหญ่ถับ ทะลวงสู่ เศิกแฮ
มวญมาตย์คชพลล้ำ ลับท้าวทุกข์ทวี ฯะ

๑ สองศรีชติเยศรใกล้ กลางรณ
ไสยคชฆาฏเลงพล พ่ายกลุ้ม
สาตราเล่ห์เผลี้ยงคล ดาลคลาด องค์เอย
พแสงตระลบอบคลุ้ม มืดด้าวแดนสมร ฯะ

ขุนวรการโกศล

เรื่องที่ ๒๔ แผ่นดินสมเดจพระนเรศวรมหาราช
กระทำยุทธหัตถีด้วยอุปราชา ในพงษาวดาร น่า ๑๖๓

๏ แถลงเรื่องอุปราชเจ้า รามัญ
ยกพยุห์สู่สยามขัณฑ์ เขตรกว้าง
คร้ามอาจขลาดแขงขยัน เจ้าอยุท ธยาฤๅ
พลางเพิ่มขุนขี่ช้าง ฉัตรล้อมปลอมปน ฯะ
๏ ยุคล ทธิราชเจ้า อยุทธยา
องค์เชษฐ์นเรศรา ธิราชเจ้า
อนุนารถนุชเอกา ทศรฐ นามฤๅ
ทราบศึกซ่องพลเต้า ตัดสู้ดูแรง ฯะ
๏ เหนแขงแสร้งล่าล้อ ให้ขบวน บางนา
เข้าถนัดตัดต้นชวน รบช้าง
พ้อพาหอุปราชหวน อวยออก องค์แฮ
สมคาดขับคชคว้าง ไขว่ค้ำบำรู
๏ สองข้างละคู่เข้า โรมรณ
นเรศวร์ราชฟาดแสงพล พ่ายพ้อง
อุปราชขาดอุระบน คอพับ กับนา
อนุราชทศรฐน้อง ฆ่าม้วยมางรา ฯะ

๏ โยธาทันต่อต้าน มอญมละ หนีมา
เหนอย่างทางแพ้ชนะ เช่นนี้
ใช่มากหากจำจะ ไชยเที่ยง แท้เลย
หัวน่าถ้าดีชี้ ชักได้ไชยเสมอ ฯะ

๏ สยามรัฐพัฒน์แผ่นพ้น สองครา นี้แล
หนึ่งเขตรนเรศรา ชะนี้
กับทั้งเทพมหา นคร เรานอ
สิทธิศุขสิทธิไชยชี้ เชิดค้างปางสอง ฯะ

พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร

เรื่องที่ ๓๐ แผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรมหาราช

สมเด็จพระวันรัตเผ้า ในพงษาวดาร น่า ๑๗๕

๏ สมเด็จพนรัตทั้ง อธิการ สงฆเฮย
กลนิเวศน์บรรหาร ข่าวเยื้อน
พระนเรศวร์ตรัสโดยงาน รณยุทธ ชเยศแฮ
สงฆ์สดับรับพจน์เอื้อน อมาตย์ต้องทัณฑ์ไฉน ฯะ

๏ ภูวไนยตรัสแต่เบื้อง ยาตรขบวน พลเฮย
มันมละโยมยวรภัย อนุชไท้
คิดขลาดฆ่าศึกมวญ ยิ่งย่าน โยมนา
บารเมศโยมหากให้ ชเยศท้าวตเลงพล ฯะ

๏ ทราบนุสนธิ์เสร็จสิ้น จอมสงฆ์ ทูลแฮ
ชรอยเทพย์ดาลบพิตรทรง เกียรติกล้า
เฉกจอมวิสุทธิองค์ เอกชนะ มารนอ
ทวยเทพถอยล่าล้า เล่ห์ไท้อุภัยดาล ฯะ

๏ เพรงกาลมวญมาตย์ได้ โดยลออง บาทนา
อายาจชีพมาตย์ผอง ภาคไว้
ทรงนุญาตโปรดคงครอง ไปปราบ ตนาวแฮ
สงฆ์ว่าใช่กิจใช้ อาตม์เมื่ออำลา ฯะ

ขุนวรการโกศล

เรื่องที่ ๓๑ แผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ทูตเชียงใหม่เฝ้าถวายราชสาสน์ ในพงษาวดาร น่า ๑๖๙

๏ จอมเวียงเชียงใหม่แจ้ง เกียรติสยาม
แสยงพระยศเยงขาม ขาดห้าว
ตรัสใคร่มอบภพตาม ขนอบพึ่ง บุญเฮ
ทวยพระยาแสนท้าว ทั่วพร้อมยอมคัล ฯะ

๏ ทรงสรรสาสนเสร็จพร้อม บรรณา การเฮย
จัดมอบตรีมาตย์คลา คลาศเต้า
โดยเวียงตากมรคา สุอยุท ธเยศแฮ
ยังมหาดไทยทูลเค้า ทูตน้อมบาทบงส์ ฯะ

๏ ปางองค์นเรศวร์ไท้ ธรรมิศร์
บรรทับอาศน์ไพจิตร มาตยพร้อม
นำทูตเทอดสาสน์ศร เสนอลักษณ ถวายนา
ตรัสตอบตามขนอบน้อม พิภพอ้าง ออกถวาย ฯะ

๏ อภิปรายลักษณตอบเจ้า ลาวถวาย เมืองเฮย
อิกราชบำนาญหลาย แขกเมื้อ
คมขาหมาตย์ชั้นผาย ดลประเทศ ทุลนอ
เชียงใหม่ทราบกิจเกื้อ มนัศปลื้มเปรมเกษม ฯะ

จ่าชำนาญทั่วด้าว

เรื่องที่ ๓๒ แผ่นดินสมเดจพระนเรศวรมหาราช
ตีเมืองตนาวศรีแลทวาย ในพงษาวดาร น่า ๑๗๓

๏ จักรกรีแม่ทัพได้ ตนาวศรี แล้วนา
ให้เทพวรชุนมี ชื่ออ้าง
ยาตรเรือรบช่วยตี เมืองฝ่าย ทวายเอย
กองทัพถึงอ่าวกว้าง เขตรบ้านการบอ ฯะ

๏ พอทัพพัตตะบะทั้ง สมิงอุบา กองแฮ
ออกจากเมาะตะมะมา ห่อนยั้ง
เรือรบฝ่ายทัพรา มัญปะทะ ไทยเฮย
ต่างสัปประยุทธกันตั้ง แต่เช้าชวนชาย ฯะ

๏ ฝ่ายพระคลังแต่งให้ ทัพสอง อมาตย์ฤๅ
กรมชื่ออายารอง รีบเต้า
แต่เมืองทวายปอง ช่วยรบ ตนาวนา
สบศึกเร่งเรือเข้า ขนาบท้ายฝ่ายบร ฯะ

๏ เทพวรชุนสาตรซร้อง รดมศร เพลิงแฮ
ต้องอุบากองรอญ ชีพม้วย
เรือพัตตะบะแตกมอญ นายไพร่ ประลัยเฮย
ตเลงพ่ายตายรอดบ้าง ตกเข้าอ่าวไทย ฯะ

ขุนภักดีอาษา

เรื่องที่ ๓๓ แผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรมหาราช
ตีเมืองละแวก ในพงษาวดารน่า ๑๙๑

๑ บรมราชนเรศวร์ให้ เตรียมพหล
พระราชมาณตน ขี่ค้ำ
จู่โจมทัพซาญชน คชซู่ค แลแฮ
ทัพพระยาท้ายน้ำ ขี่ช้างมารประลัย ฯะ
๑ พระยาสีหราชสร้อย เดโช ไชยเฮย
ขี่จับโจมยุทธโค บุตรแกล้ว
พระยามหาโย ธาขับ คเชนทร์แฮ
ไฟพัทธกัลป์กลั่นแผ้ว เดิกเสียน สบสยอง ฯะ
๑ สามยามขึ้นใหญ่น้อย จุดตับ
เสือเกิยหมวกหนังสรรพ สาตรแกล้ว
น่าร่าเกือกเหล็กกับ คชเครื่อง เสร็จแฮ
ฤกษ์ลเหนพลแล้ว ยกเข้าผลาญขอม ฯะ
๑ สี่ทิศสี่ทัพช้าง ชนประตู เมืองเฮย
ทรงคชหนุนเหนือดู เดชห้าว
อิภอาจราชมาณ ขยุกพลุก แทงแฮ
ละแวกทวารเวียงร้าว ปรักล้มประลัยเมือง ฯะ

พระยาราชสัมภาราภร

เรื่องที่ ๓๔ แผ่นดินสมเดจพระนเรศวรมหาราช

พิธีปฐมกรรม ในพงษาวดาร น่า ๑๙๒

๏ จอมสยามนามนเรศวร์เจ้า ป่ถพิ ณรงค์ฤา
ตรัสสั่งมุขมนตรี กอบตั้ง
ปถมกรรมราชพิธี โหรทวิช ประดิษฐ์แฮ
สรรพสิ่งสาตรสฤดิทั้ง แท่นพร้อมมณฑล ฯะ

๏ เสวตรฉัตรนพชั้นแท้ สรงสนาน
พหลรอบล้อมวงสถาน สถิตยเผ้า
เชิญเสดจพระภูบาล ขึ้นประทับ เกยเอย
องครักษกุมลแวกเจ้า วัชฌไว้ ใต้เกย ฯะ

๏ เพชฌฆาฏสาตรตัดเกล้า ขอมพระยา
ถาดมาศรองเลือดมา สู่ให้
ล้างพระบาทฝ่ายโหรา พล้นลั่น ฆ้องแฮ
พราหมณ์เป่าสังข์เสนาะได้ ฤกษครื้นดนตรี ฯะ

๏ พระเถลองราชอาศน์เบื้อง ภิเศกสรง
เฉลิมพระเกียรติปราบณรงค์ นริศร์กร้าว
เบนขึ้นรัตนสวัสดิองค์ เอกกฤษ ดานา
สมประสงค์พระอตคร้าว เสร็จขึ้นพลับพลา

หลวงราชพงษภักดี

เรื่องที่ ๓๔ แผ่นดินพระนเรศวรมหาราช

เสดจเลียบเมืองลแวก ในพงษาวดารน่า ๑๙๓

๏ สมเดจพระนเรศวร์ผู้ ผดุงสยาม รายฎ์เอย
ตีลแวกแตกขอมขาม เดชไท้
ดำริห์ว่าสงคราม ก็เสร็จ แล้วนา
ควรแผ่พระเกียรติให้ เฟื่องฟุ้งกรุงเขมร ฯะ
๏ ให้เกณฑ์พยุห์พร้อม พลจร
ชวนอนุชบวร ราชเจ้า
อ่าองค์อลงกรณ์ กลยาตร ยุทธแซ
ทรงแสะจากค่ายเข้า เลียบอ้อมเมืองหลวง ฯะ
๏ ปวงทหารกุมสาตรถ้วน ทุกตน
จี่ครุงเริงรน ฤทธิห้าว
ผิวหมู่ริปูยล คงสยด สยองแซ
โดยเสดจอิศเรศห้าว อีกทั้งภราดร ฯะ
๏ นรินทร์นเรศนี้ เรื่องฤทธิ์ นักเอย
ผจญหมู่ปัจจามิตร มากครั้ง
ทุกเขตรที่เคียงชิด สยามยั่น เดชนา
เปนชิ้นถิ่นไทยทั้ง ต่างด้าวหลายแดน ฯะ

พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์

เรื่องที่ ๓๖ แผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรมหาราช

เสด็จไปตีหงษาวดีได้ช้าง ในพงษาวดารน่า ๒๒๐

๏ ทรงเดชนเรศวร์ไท้ เสด็จคลา
หวังหักกรุงหงษา สว่างแค้น
ทราบอรินทร์ชักบีนรา มัญสู่ เมืองฤๅ
ตามติดประชิดแคว้น ขนาบล้อมตองอู ฯะ

๏ ภูธรดำรัสให้ ทวยหาร
ไปลาดล่วงลุสถาน แม่ช้าง
พบมอญหมู่หมอควาญ โจมจับ ถามแฮ
นำสบคชสารสล้าง แต่ล้วนช้างหลวง ฯะ

๏ ปวงสารสูงศอกนิ้ว นามมี
สามสิบสามขาญชี้ ชัดแจ้ง
นอกนั้นยี่สิบกรี กับอีก โขลงแฮ
ผู้ผ่านตองอูแส้ง ซ่อนไว้ไพรหนา ฯะ

๏ พระมหาเทพผู้ ถือรับ สั่งเฮย
ขุนคชภักดิ์กลับ ลาดเต้า
สองคุมหมู่คชขับ พลรีบ มานา
ถึงพลับพลาพาเข้า ค่ายไท้ถวายตัว ฯะ

พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นอดิศรอุดมเดช

เรื่องที่ ๓๗ แผ่นดินสมเดจพระนเรศวรมหาราช
ให้หัวเมืองทำสัตยที่ลำพูน ในพงษาวดารน่า ๒๓๓

๑ ปางพระนเรศวรข้อง ปกข่วง สยามอา
เชียงใหม่ยำขำขวง ขาทแล้ว
เมืองออกแห่งเชียงหลวง หลายกว่า สิบนอ
คุมควบกันแถลงแกล้ว เกลื่อนสู้หอคำ ฯะ
๑ จอมสยามดำรัสให้ อนุชา ท่านเฮย
พระเอกาทศรฐ เรียกอ้าง
เสดจไปดับเข็ญอา นาเขตร เชียงแฮ
ขะแต่งอุบายขรรมมล้าง เหตุร้าวคืนสมาน ฯะ
๑ จัดการกำกับถ้วน ทุกเชียง ออกนอ
ขุนทุกเวียงหามา มั่วพร้อม
เชียงหลวงส่อ ขเคียง เอนเช่น ส่อเลย
ลอบรบกันขน้อม หน่วงให้ถลายคื ฯะ
๑ สามัคคีแจกให้ เหนบูน ท่านนา
เสดจพระธาตุลำภูญ เพื่อหมั้น
สัตยามพุ์ต่อนพบูร ถือทุกเมืองแฮ
เชียงใหม่สัตยตอบครั้น เสรจพร้อมคืนสถาน ฯะ

หม่อมเจ้าประภากร

เรื่องที่ ๓๘ แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชรที่ ๓ เอกาทศรฐ มหาราชแขกเมืองไทรเฝ้า ในพงษาวดารน่า ๒๔๒

๏ แถลงปางอยุทธเยศพร้อง เพลงพจน์
พระบาทเอกาทศ รฐไท้
เสดจยกพยุห์ปรากฏ กับเชยฐ์ ท่านเอย
หวังปราบอังวะให้ แบ่งเหี้ยมเบาเหิม ฯะ

๏ พันเอิญพระนเรศวร์ไซ้ร้ สู่สวรร คตนา
เมืองซื่อห้างหลวงพลัน อมาตย์พร้อม
มอบราชกกุธภัณฑ์ พระนุช ท่านนอ
เช่นขึ้นปกเกล้าล้อม รอบแคว้นแดนสยาม ฯะ

๏ สงครามเข็ญขาดด้วย บารมี พระเอย
ยกพยุห์กลับบุรี ลุด้าว
กำแพงเพชรธานี พักผ่อน พหลแฮ
ทูตถิ่นเมืองไทรน้าว สาสน์น้อมนำเสนอ ฯะ

๏ ประโคมออกอมาตย์เฝ้า ดายดา
เบิกทูตทูลสารา เสร็จแล้ว
ถวายเครื่องราชบรรณา การนบ นอบเฮย
ทรงตอบโดยระบอบแคล้ว คลาศเข้าเนาสถาน ฯะ

หม่อมเจ้าอลังการ

เรื่องที่ ๓๙ แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชรที่ ๔ เจ้าฟ้า
ศรีเสาวภาคย์พิมลธรรมขบถ ในพงษาวดารน่า ๒๕๕

๏ พระศรีศิลป์ชื่อตั้ง   พิมล   ธรรมเอย
เรียนรอบไตรเภทกล   คือรู้
ศิศย์โยมนับร้อยคน   ไฝ่ฝาก   ตัวพ่อ
เจ้าหมื่นศรีสรรพ์ผู้   บุตรเลี้ยงมานาน   ฯะ
๏ คิดการจะใคร่เข้า   ชิงไอ   สูรย์เอย
ชุมศิศย์โยมมาใน   วัดแล้ว
คืนออกยกพลไป   พักวัด   หนึ่งนา
คอยฤกษ์เบิกพลแคล้ว   คลาดพ้นภัยไภยย   ฯะ
๏ ให้ปืนสรรพเครื่องถ้วน   ทุกตน
ปี่เจียดเลขยันต์มงคล   แจกให้
น้ำมันอีกน้ำมนต์   เจิมประ   ทั่วนา
พอนักขัตฤกษ์ได้   ยกเข้าถึงทวาร   ฯะ
๏ ทวยหารขวานผ่าค้ำ   พื้นทวาร
เหล็กรัดไป่ทนทาน   อยู่ได้
ประตูพังประนังขาน   โหล่ลั่น
พระพิมลเร่งให้   รีบเข้าในวัง   ฯะ

พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม

895.9113
ห 144
ม.32ย.9431

เรื่องที่ ๔๐ แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม

ยี่ปุ่นยกเข้าพระราชวัง ในพงษาวดารน่า ๒๕๖

๏ ปางสมเด็จพระเจ้า ทรงธรรม
เสด็จออกบอกแปลคำ มดให้
แด่ภิกษุวารกำ หนดนับ ร้อยแฮ
ยังอาศน์จอมทองไท้ ท่านสร้างสามหลัง ฯะ

๏ คราวมียี่ปุ่นค้า เคืองเชญ นครเฮย
คุมพวกประมาณเบญ จะร้อย
ยกถึงที่นั่งเหน องค์ราช สถิตยฮา
ยี่ปุ่นไพร่ใหญ่น้อย แน่นล้อมทรงธรรม ฯะ

๏ พระวัดประตูเข้า เชอญเสด็จ
แปดรูปรีบพาเล็ด ลอดลี้
ต่อหน้ายี่ปุ่นเขด ขามเดช ท่านแล
ไป่ห่างต่างว่ากี้ ไป่กล้าคุมทัณฑ์ ฯะ

๏ พระมหาอำมาตย์ห้าว หาญศึก
คุมพวกไพร่พลคึก เข่นเค้น
ฆ่ายี่ปุ่นยิ่งนึก อเนกชีพ ลาญนอ
ยี่ปุ่นเหลือแตกเร้น รอดชี้นสเภาหนี ฯะ

: พระยาราชวรานุกูล

เรื่องที่ ๒๑ แผ่นดินพระเชษฐาธิราช เจ้าพระยากระลาโหมขบถ ในพงษาวดาร น่า ๒๖๑

๏ ปลงศพมาตุเรศแล้ว พอพโยม พยับแฮ
เจ้าพระยากระลาโหม ฮึกห้อม
ตอบกลต่อกลโรม เราเร่ง สนองฤๅ
พลร่วมจิตรสนิทน้อม นับถ้วนสามพัน ฯะ

๏ ลงเรือเรือพยุห์ร้อย ลำไคล ถึงเฮย
ขึ้นสู่ประตูไชย โชกแผ้ว
เสารีขี่ขับไห รณร่า เริงแฮ
ถึงน่าพระกาลแล้ว ลดน้ำมอธิฐาน ฯะ

๏ ถึงวัดสุธาวาศสิ้น แสงรอน รวีนอ
พลพักจวบฤกษจร จุ่มล้าง
มงคละสุนทร ทวาเรศ พังแฮ
พลเพียบพื้นดินสล้าง ล่วงห้องสนามใน ฯะ

๏ หนุ่มสาวชาวแม่อื้อ โอยฐอึง ตลอดเอย
พระเชษฐาตกตลึง เล่ห์ใบ้
ลงนาเวศหนีจึง ตามจับ มานา
อำมาตย์รับประสาศน์ใช้ สั่งให้สังหาร ฯะ

เรื่องที่ ๔๒ แผ่นดินพระศรีสุธรรมราชา พระนารายน์ยกเข้าไปรบ ในพงษาวดาร น่า ๒๘๒

๏ พระนารายน์ทรงสดับถ้อย ชนินฐา แถลงเฮย
โทมนัศเพื่อพระยา เสน่ห์น้อง
หวังพระเฉกบิดา ใดประทุษ จิตรฤๅ
ท่านก่อก่อนจำต้อง ตอบต้านสานตาม ฯะ

๏ ดำรัสสั่งอมาตย์ให้ เตรียมพหล เสร็จนา
เถลองคชพลันเร่งพล รีบเต้า
สุธรรมราชทราบนุสนธิ์ สั่งต่อ ยุทธแฮ
ภอพระนารายน์เข้า รอบล้อม วังหลวง ฯะ

๏ นารายน์เปนเจ้าเร่ง โยธา รบแฮ
สุธรรมราชทรงคชา ธเรศยั้ง
ยืนสถิตยที่หลังคา ลาลูก ขุนเฮย
สองพวกพลไป่รั้ง รีบซร้องสาตรศร ฯะ

๏ กระสุนปืนพวกข้าง พระอา ท่านนา
กระทบบาทพระนัดดา เฉียดเช้า
บัดปืนถูกพระพา หุพระ อาเอย
ศรีสุธรรมราชเจ้า พ่ายเร้นวังหลัง ฯะ

นายสเถียรรักษา

เรื่องที่ ๔๓ แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๓ พระนารายน์มหาราช ทูตไทยไปฝรั่งเศส ในพงษาวดาร น่า ๓๑๔

๏ จอมวังฝรั่งเศสผู้ ทรงฤทธิ์ สาศน์แฮ
หลุยที่สิบสี่สุดยศ เพรียกพร้อง
ออกท้องพระโรงสถิตย์ วรอาสน์ เอกเอย
ในนิเวศน์เวอไซล์ซ้อง สำด้วยทวยขุน ฯะ

๏ นายปานราชทูตไท้ ไผทสยาม
พระวิสูตรสุนทรนาม ที่ตั้ง
อุปทูตทูตที่สาม อีกพวก พรรค์นา
ถวายพระราชสาศนทั้ง เครื่องเกื้อไมตรี ฯะ

๏ ขององค์สยามราชเจ้า นารายน์ นามนอ
เสนอสนิทมิตรภาพหมาย เรียบร้อย
โดยราชวโรบาย สุขุมยิ่ง แลนา
สืบขนบธรรมเนียมน้อย ใหญ่ทั้งภูมิสถาน ฯะ

๏ สองนครต่างทวีปทั้ง ต่างทิศ กันนา
สองชาติศาสนาผิด แผกล้วน
สองเมืองต่างมีมิตร จิตรต่อ กันนอ
สองประเทศประโยชน์ถ้วน ถี่ได้ดังประสงค์ ฯะ

พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าโสณบัณฑิตย

เรื่องที่ ๔๔ แผ่นดินสมเด็จพระนารายน์มหาราช

พระยาสีหราชเดโชเข้าค่ายพม่า ในพงษาวดาร น่า ๓๒๕

๏ ทัพไทยรายค่ายล้อม อังวะ เมืองนา
พม่าออกยุทธไป่ชนะ ร่ำแพ้
จึ่งซุ่มหมู่พละ ในค่าย พร้อมแฮ
ทำอุบายหมายแก้ เหล่าเสี้ยนศึกสยาม ฯะ

๏ พระยานามสีหราชสร้อย ฯ เดโช
นำทหารร่วมมโน กาจกล้า
ขับม้ากระลึงโต มรมั่น มือเฮย
เข้าค่ายบรห่อนช้า จิตรชื้นเคยไชย ฯะ

๏ พลไกรอังวะขึ้น จากสนาม เพลาะแฮ
รบประชิดชาวสยาม โห่ห้อม
พลไทยฆ่าภุกาม ตายถ่าย กันเฮย
พลพม่ามากล้อม รบเร้ารุมประดัง ฯะ

๏ ทหารอังวะจับได้ ไทยทหาร สิ้นเฮย
กริ่งมั่นพันธนาการ กราดไว้
เหตุปราศจากวิจารณ์ จวนวอด วายแฮ
เดชะบุญหลุดได้ กลับล้างริปูลาญ ฯะ

หม่อมราชวงษสำเริง

เรื่องที่ ๔๕ แผ่นดินสมเดจพระนารายน์มหาราช สมโภชเจ้าพระยาคเชนทรฉัททันต ในพงษาวดาร น่า ๓๓๙

๏ ชวดโทศกจุละศักราช ถึงพัน
เศศยี่สิบสองสรร ส่อไว้
กรมการนครสวรรค์ บอกส่ง เวรนา
สมุหนายกได้ ด่วนเฝ้าทูลฉลอง ฯะ

๏ ว่ากองคชได้คช พลายวรรณ เสวตรนา
สูงสี่ศอกเสศสรรพ์ ศุภพร้อม
พระนารายน์สั่งเกณฑ์กัน เรวรับ มาเฮย
นายไพร่ไปแห่ห้อม รับเข้าโรงพิธี ฯะ

๏ มีการสมโภชถ้วน เจดเวน
พระราชทานนามเกณฑ์ โยคตั้ง
เจ้าพระยาบรมคเชน ทรฉัท ทันต์แฮ
โปรดพระราชทานทั้ง เครื่องพร้อมอาภรณ์ ฯะ

๏ ขุนหมื่นหัวสิบให้ รักษา สารเอย
หรงโปรดนายกองหา คชให้
เปนขุนหมื่นมีตรา ภูมิเพิ่ม ทรัพย์แฮ
ชนที่ช่วยคล้องได้ ทรัพย์เสื้อพัตรประทาน ฯะ

พระยาราชโยธา

เรื่องที่ ๒๖ แผ่นดินสมเด็จพระนารายน์มหาราช

เสด็จตีเชียงใหม่ ในพงษาวดาร น่า ๓๒๕

๏ พระนารายน์วรนารถผู้ เถลองภพ
ครือยุทธยาลพ บุรด้าว
สั่งมาตย์แม่ทัพรบ เรียบจัด การเฮย
กำหนดกันตรันน้าว หักบ่ลั่นผจญเมือง ฯะ

๏ สุเวลารดิฤกษถ้วน ยามสาม
ทรงเครื่องปราบสงคราม สู่ช้าง
พลายหักสิบทิศนาม พาหนาศน์ ท่านนา
สั่งจุดเพลองหลุอ้าง เอิกเข้ารณรงค์ ฯะ

๏ แสนไทยนายไพร่พร้อม เห็นดวง พลุชื่อ
ขุนทัพขับพลทะลวง หลั่งบ่ลั้น
รอบรุกทุกกระทรวง ปีนป่าย เวียงชา
นารายน์ราชยาตรช้างต้น เร่งต้อนทวยหาร ฯะ

๏ พลลาวสามารถสู้ ตายแหลกหลายแซ
ทุกทิศทัพไทยแหก หักเข้า
เมืองเชียงใหม่ปลัยแตก ตอนรุ่ง สว่างชา
ตามจับแสนหลวงเจ้า เชตรได้ โดยถวิล ฯะ

พระยาราชวรานุกูล

เรื่องที่ ๔๗ แผ่นดินสมเดจพระนารายน์มหาราช หลวงสรศักดิ์ซักเจ้าพระยาวิชาเยนทร ในพงษาวดารน่า ๓๕๖

๏ ฝ่ายหลวงสรศักดิ์แจ้ง ประจักษการ
สมณพราหมณาจารย์ ขุ่นข้อง
วิชาเยนทร์ทุจริตหาญ เบียนสาศน์ หมองเอย
ศิษภิกษุสามเณรร้อง เรียกใช้เชิงชเลย ฯะ

๏ ถอบกิจสิทธิขาดได้ โดยใจ มันซา
กำเริบจิตรบ่เกรงภัย เท่าก้อย
จึ่งนำเหตุทูลไทย จอมทรธิ์บ สยามแซ
ทราบกระหนักประจักษถ้อย อัดอั้นโองการ ฯะ

๏ ไฉนหนออ้ายฝรั่งนี้ โปรดนัก หนาเอย
ทำโทษให้มันประจักษ จุ่งได้
ตริเสร็จสู่ที่พัก เคยว่า การพ่อ
นั่งท่าแทบที่ใกล้ เข่นเขี้ยวคอยที ฯะ

๏ วิชาเยนทร์สู่นิเวศน์ขึ้น สถิตยอาศน์
ว่ากิจใครผิดขาด ถอดตั้ง
สรศักดิ์พิศยิ่งบาทะ ตาใคร่ สับเอย
ฉุดหลังซักบ่ยั้ง ขับขว้ำขะม้ำลง ฯะ

หม่อมเจ้ากรรเจียก

เรื่องที่ ๒๙ แผ่นดินสมเด็จพระนารายน์มหาราช

พระยาวิชาเยนทรซั่งขื้นพระพิรุณในพงษาวดาร น่า ๓๖๐

๑ พระนารายน์ธิราชเจ้า จอมนรินทร์
ทรงพระดำริห์จินต์ จักให้
ราษฎรทั่วแดนดิน รู้เล่ห์ ฉลาดแฮ
แห่งวิชาเยนทร์ได้ ยศล้ำเลยพระยา ฯ

๑ จึ่งมีรับสั่งให้ เหล่าขุน นางเฮย
คิดซั่งขื้นพระพิรุณ ใหญ่นั้น
จะหนักสักกี่ดุลย์ เร่งชั่ง เรวนอ
ทุกหมู่อำมาตย์อื้น ไป่เอื้อนอาษา ฯ

๑ จึ่งตรัสให้ท่านเจ้า พระยา ซั่งเฮย
ฝรั่งรับลากขื้นมา ถ่วงท้อง
เรือเพียบเท่าใดตรา ที่กลาก ชื้นแฮ
ซั่งศิลาลงต้อง เทียบน้ำแนวเดิม ฯ

๑ ก็แจ้งโดยเล่ห์ล้ำ แหลมหลัก
ขื้นพระพิรุณหนัก เท่านั้น
กราบทูลพระจอมจักร พรรดิทราบ บาทเฮย
ข้าราชการคิดขยั้น ขยาดคร้ามเชิงเฉลียว ฯ

ขุนโอวาทวรกิจ

เรื่องที่ ๔๙ แผ่นดินสมเดจพระนารายน์มหาราช

เพทธราชาขี่ม้าแดงหยด   ในพงษาวดาร น่า ๓๖๒

๏ นารายน์บรมนารถเจ้า   จอมจักร พรรดินา
เสดจประพาสพระตำหนัก   สระแก้ว
สวาญราชกระมลภักตร   ผ่องชื่น
ทรงอัศวรัตพรรณแล้ว   สั่งให้เล่นพล   ฯะ

๏ สุวัดพระศรีรัตนท้าย   มหาธาตุ
เสดจจากอัศวราช   ไป่ช้า
โองการตรัสประภาศ   พระคช บาลเฮย
จงขวบขับขี่ม้า   พยดนล้องดู   ฯะ

๏ เพทธราชานอบเกล้า   เคียมคัล บาทเฮย
เปลื้องส่านจากพุงพลัน   ริบเต้า
ปูทับพระยี่ภู่ผัน   โผนขี่ ม้าเฮย
ขับย่างสะเทินเท้า   เหยาะเยื้องจรจรัล   ฯะ

๏ พวกพหลยลต่างน้อม   ต่างประโคม
คิดว่าจอมไผทโกรม   เกียรติ์ฟุ้ง
ทรงทอดพระเนตรโสม   นัศตรัส สรวลเฮ
พระเพทธราชาสดุ้ง   โดดม้าลงดิน   ฯะ

ขุนโอวาทวรกิจ

เรื่องที่ ๕๐ แผ่นดินสมเดจพระนารายน์มหาราช หลวงสรศักดิล้อมตึกพระเจ้าเหา ในพงษาวดาร น่า ๓๖๖

๏ หลวงสรศักดิแจ้ง ประจักษการ
ตึกพระเจ้าเหาสถาน มาตย์พร้อม
ด่วนยาตรรีบทหาร สิบหก ตามแฮ
ผู้สนิทถือดาบล้อม สุไหว้บิดร ฯะ
๏ จึ่งออกประกาศก้อง กลางมาต ยาเฮย
หากว่าพระชนกนารถ ล่วงแล้ว
เราจักรักษาราช สมบัติ สืบนา
พวกท่านจะสอดแคล้ว คัดค้านเปนไฉน ฯะ
๏ ทันใดไพร่ซึ่งล้อม ตึกหลาย
พลันสอดอาวุธราย รอบด้าน
บ้างถือสาตรเดินกราย ตรงแวด วงฮา
ผองมาตย์หวาดสท้าน อัดอั้นตลึงแล ฯะ
๏ สรศักดิแกว่งดาบเงื้อ คุกคาม
มวญมาตย์ขยาดขาม เบี่ยงข้อง
ต่างคนต่อยอมตาม บังคับ ท่านนา
สรศักดิจึ่งขานพร้อง มอบให้บิตุรง ฯะ

ขุนพิไรจรัย

เรื่องที่ ๕๑ แผ่นดินสมเดจพระนารายน์มหาราช จับเจ้าพระยาวิชาเยนทร ในพงษาวดาร น่า ๓๖๙

๏ วิชาเยนทร์ยินอ้างพระ โองการ หาเฮย
รู้เล่ห์เหล่าอริพาล คิดร้าย
ตรองหลีกบ่ลุกาล มานะ เหนแฮ
อยู่ก็ม้วยแม้ผ้าย ผิวม้วยคู่ดี ฯะ

๏ นึกมิโทมนัสน้อย จิตรถาม หนายนอ
ไฉนท่านสุรสงคราม กะบสร้าง
คุณูปการความ คืนแต่ เพรงแฮ
รักลิขิตด้วยหัตถ์ล้าง ลบด้วยบาทา ฯะ

๏ หวนมานขึ้นเสลี่ยงเข้า สู่ราช วังแฮ
พิริยชุ่มพรูกลาด แกล่กล้ำ
น่าหลังประดังกราด พลองแพน เผงพ่อ
ถูกถนัดพลัดผลุงขว้ำ แผ่กลิ้งกลางผลู ฯะ

๏ หัวหูแบนบุบบี้ รอยทุบ
กายสั่นอยู่หรุบหรุบ เร่าดิ้น
นอนไถลไหลสู่หลุบ แลอนาถ
เสือกเสือกแล้วสุดสิ้น ชีพสิ้นสุดเวร ฯะ

พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าจันทรทัตจุฑาธาร

เรื่องที่ ๕๒ แผ่นดินพระเพทธราชา ชักพระศพ พระนารายน์ ในพงษาวดาร น่า ๓๗๙

๏ แถลงปางธิราชไท้ พระมหา บุรุศย์เฮย
ออกหมู่ชุมาตยา ยลบเกล้า
เชอญบรมศพพระนา รายน์เรียบ ริ้วแฮ
บัดราชโองการเจ้า เร่งให้เดินกระบวน ฯะ

๏ เพลิงตั้งหลังแรดฆ้อง กลองมา ลยเฮย
จตุบาททวิบาทคลา คู่เคล้า
เครื่องแห่คู่แห่สา รวัดแน่น นันต์แฮ
กลองชนะประโคมเร้า อุโฆษก้องแตรสังข์ ฯะ

๏ เครื่องสูงบังแซกซ้อง ชุมสาย
รถพระโยงโปรยผาย ผ่องจ้า
อินท์พรหมคู่เคียงราย แสงหว่าง เครื่องเฮย
รถพระโกษฐ์เผ่นฟ้า กลดกั้งบังสุริย์ ฯะ

๏ เครื่องหอมประเทียบล้วน รถผาย
นาฎเนกเหล่าหลาย แห่ห้อม
ถึงน่าจักรวัติหมาย สั่งหยุด กระบวนเฮย
ทรงพัดวิชะนีน้อม โบกให้โปรยทาน ฯะ

พระวรวงษเธอ พระองค์เจ้าขจรจรัสวงษ

เรื่องที่ ๕๓ แผ่นดินพระเพทราชา ธรรมเถียร

ขบถในพงษาวดารน่า ๓๘๔

๏ ธรรมเถียนขบถตั้ง ตัวเป็น เจ้าเฮย
เทียบอภัยทศเหน ถ่องถ้วน
ชี้เชิงพวกเพียบเพญ ตามแน่น มานา
หยุดรัดมณฑาปล้วน เหล่าผู้โฉดเขลา ฯะ

๏ พระมหาอุปราชเจ้า นามสร ศักดิ์เอย
ประพาศโพนกุญชร พะเนียดล้อม
ทราบการเกิดดัสกร เสด็จกลับ กรุงแฮ
ตุ้มหาไชยป้อม อยู่ใกล้วังจันทร์ ฯะ

๏ บัณฑูรท่านสั่งให้ โยธี
ปืนจุสาตรอัคนี ใหญ่สู้
เสร็จเสียงพระบารมี ยิงไป่ ออกนา
ไขออกจึ่งรู้ผู้ ประจุพลั้งผิดผัน ฯะ

๏ ปืนจุขึ้นใหม่แล้ว ทรงจุด ชนวนแฮ
ถูกคชขบถทรุด ทรวดม้วย
ธรรมเถียนวิ่งเวียนมุด รกซ่อน กายนา
พรรคพวกพลอยแตกด้วย วิ่งค้นซนหนี ฯะ

พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นอดิศรอุดมเดช

เรื่องที่ ๕๒ แผ่นดินพระเพทธราชา
ตีนครศรีธรรมราช ในพงษาวดาร น่า ๓๙๒

๏ เชลงปางขึ้นอยุทธไท้   เพทธรา   ชวเอย
มิบอกเมืองไชยา   นบเกล้า
ศรีธรรมราชแรงมา   นะมุ่ง   ประทุษฐ์แฮ
ครัสทัพยกเรือเต้า   ตัดให้มลายสูญ   ฯ

๏ ทัพเรือพระยาราชสร้อย   บังสรร
ถึงขับทัพเมืองขัน   ต่อต้าน
เก่งกาจสาตรสั้นพื้น   ฟาดต่าง   ตายนา
ขึ้นใหญ่เล็กเลี้ยงสท้าน   แทบท้องทเลทลาย   ฯ

๏ หาญต่อหาญห่อนพลั้ง   เพลงณรงค์
ต่างขยาดบ่อาจยง   ยุทธใกล้
พอทัพยกสุรสง   ครามคับ   ถึงนอ
เร่งพยุห์โอบหลังได้   ตายหน้าดาขึ้น   ฯ

๏ บังสรรสมนึกให้   ทหารรบ
รุกไล่แตกตายศพ   คล่ำน้ำ
ทัพนครศรีกระทบ   สุดที่   ทนเฮย
แล่นแหวกแยกแจวจ้ำ   ปลาศลี้หนีไภย   ฯ

หม่อมเจ้าอลังการ

เรื่องที่ ๕๕ แผ่นดินพระสรรเพชรที่ ๘ พระพุทธเจ้าเสือ
เสด็จข้ามบึงไปโพนช้าง ในพงศาวดารน่า ๖๒๙

๏ พระสรรเพชรแปดผ้าย ผองหยุห์
โดยนครสวรรค์ผลู หยุดยั้ง
ชุมพลณะบ้านหู กวางประทับแรมแฮ
สั่งไพร่ไล่ช้างตั้ง พะเนียดล้อมลงซอง ฯะ
๏ สั่งสองเอารสให้ ถมบึง ขวางเฮย
ฉเพาะวิถีตรงถึง พะเนียดกว้าง
สองทำเสร็จสางจึ่ง เสด็จคช ข้ามแล
ถมใหม่ไม่แน่นช้าง เหยียบเท้าถลำเลน ฯะ
๏ นเรนทร์โกรธว่าลูกท้าว คิดขบถ
เหลือบสบสองทรงคช เสด็จใกล้
เงื้องง้าวฟาดหมายปลด ชีพเชษฐ์ ฅนยนา
ขนิษฐ์ยกขอรับได้ พี่น้องทะลวงหนี ฯะ
๏ ภูมิขับช้างไล่ บทัน
สั่งอมาตย์ตามจับพลัน อมาตย์เต้า
พบหน่อพระเชอญจรัล เร็วกลับ ถวายเอย
พระพิโรธสั่งตีเช้า ค่ำคุ้งคืนเมือง ฯะ

พระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัติวงษ

เรื่องที่ ๕๖ แผ่นดินสมเดจพระพุทธเจ้าเสือ
ตอนพันท้ายนรสิงห์ ในพงษาวดาร น่า ๔๓๔

๏ สรรเพชรที่แปดเจ้า อยุทธยา
เสดจประพาศทรงปลา ปากน้ำ
ล่องเรือเอกไชยมา ถึงโคก ขามพ่อ
ครองคดโขนเรือค้ำ ขัดไม้หักสลาย ฯะ

๏ พันท้ายตกประหม่าสิ้น สติคิด
โดดจากเรือทูลอุทิศ โทษร้อง
พันท้ายนรสิงห์ผิด บทฆ่า เสียเทอญ
หัวกับโขนเรือต้อง คู่เส้นทำศาล ฯะ

๏ ภูบาลบำเหน็จให้ โทษถนอม ไว้นอ
พันไม่ยอมอยู่ยอม มอดม้วย
พระโปรดเปลี่ยนโทษปลอม พ้นรูป แทนพ่อ
พันกรายทูลทัดด้วย ท่านทิ้งประเพณี ฯะ

๏ ภูมิปลอบกลับตั้ง ขอบัน ไลยพ่อ
จำสั่งเพชฌฆฏฟัน ฟาดเกล้า
โขนเรือกับหัวพัน เส้นที่ ศาลแล
ศาลสืบกฤติคุณเค้า คติไว้ใจสยาม ฯะ

พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าวรวรรณากร

เรื่องที่ ๕๗ แผ่นดินพระสรรเพชรที่ ๙ ท้ายสระเสด็จ
โพนช้าง ๆ พระอนุชาแทงช้างที่นั่งในพงยาวดารน่า ๔๕๙

๏ สรรเพชรที่เก้าขึ้น อยุทธยา
พร้อมอนุชอุปราชคลา พยุห์สล้าง
เสด็จกลนะครนา ยกประพาศ ไพรแฮ
แรมทัพหวังจับช้าง เพื่อใช้ ในบุรี ฯะ
๏ ราศตรีจันทร์แจ่มห้าว เถลิงคช บาศเฮย
อมาตย์ขี่คชหมกตาม เสด็จต้อม
คอยทางคชเถื่อนสกด รอยพบ ตัวนอ
พระขับพระคชพร้อม อมาตย์คล้องคลอกัน ฯะ
๏ จันทร์ลับเมฆช้างพระ ลับฉาย ไม้เฮย
อนุชขับคชเหม่อหมาย ช่วยคล้อง
จวบเงาพฤกษ์เสยพลาย ทรงซวด เซเอย
ความตกช้างฟกร้อง รี่เข้าไพรสาณฑ์ ฯะ
๏ โองการเลิกไล่ให้ คืนพลับ พลานา
อนุชหวั่นวอนขอรับ โทษพลั้ง
ไม่แกล้งพระไม่จับ เอาผิด นิดเลย
เสร็จเสด็จกลับกรุงทั้ง คู่ท้าวเนาเวียง ฯะ

พระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัติวงษ

เรื่องที่ ๕๘ แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ ชลอพระไสยาศน์วัดป่าโมกข ในพงษาวดารน่า ๖๖๑

๏ พระนอนป่าโมกยนี้ วิหาร
สถิตยแทบนทีธาร ที่คุ้ง
ชลไล้หลากไหลพาน เซาะตลิ่ง
น้ำน่าท่าทางรุ้ง เลาะล้ำหลายพัง ฯะ
๏ ครั้งนั้นจึ่งเกิดข้อ กังขา
ผิพระหล่นก็พา เคลื่อนได้
เปนแผ่นก่อแน่นหนา หนักนัก
ฤๅจะเลื่อนชลอให้ ห่างร้าวคลคี ฯะ
๏ มีพระยาราชสร้อย สงคราม
ช่างชาติฉลาดความ คิดซั้ง
ภายาพยายาม ก่อยกิจ
การชลอลากทั้ง พระพ้นชลภัย ฯะ
๏ ขไรยากลำบากล้น เหลือเขญ
แรงและปัญญาเปน ที่แก้
พระนี้หากให้เหน วิชาช่าง ไทยนา
ไฉนจะทำได้แล้ ภาพนั้นพึงยล ฯะ

พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงษวโรประการ

เรื่องที่ ๕๙ แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓ บรมโกษ

ขุนชำนาญสู้กับพระขนบุรี ในพงษาวดารน่า ๔๖๒

๑ มหาอุปราชอ้าง　　องค์บรม โกษฐา
ดำริห์ขามเดิกระดม　　คู่ต้อ
ตรัสถามมาตย์ทุกกรม　　บวรราช วังแฮ
ทัพค่ายฝ่ายเรารื้อ　　รบแพ้ทำไฉน ฯะ

๑ ขุนชำนาญนบไท้　　ทูลอา ยาเอย.
ข้าบาทคงชีวา　　อย่าคร้าม
พลันประนตชุลีลา　　เร็วจัด พลนอ
คุมพวกสามร้อยข้าม　　เขตรด้านราญรอน ฯะ

๑ ประทะทัพขับไพร่เข้า　　โจมผจญ
พอพบภักตรพระขน　　ขี่ม้า
กุมหอกกลอกกลับกล　　ดาบหวด
ต่อพระขนแทงกล้า　　ต่อกล้าราวี ฯะ

๑ ขุนชำนาญโดดเงื้อ　　ดาวฟาด
ถูกพระขนคอขาด　　ด่าวดิ้น
นำถวายพระอุปราช　　ทัศน์ศิร เดิกแฮ
ทรงพระโสมนัศสิ้น　　สร่างพ้นกมลหมอง ฯะ

พระยาราชวรานุกูล

เรื่องที่ ๖๐ แผ่นดินสมเด็จบรมราชาที่ ๑ สุริยามรินทร

พระยาไทรถวายช้างเล็บครบ ในพงษาวดาร น่า ๔๙๓

๑ ปางองค์บพิตรเผ้า ภูวนา ยกแฮ
สมเด็จบรมราชา ธิราชอ้าง
พระที่นั่งสุริยา มรินทร์อาศน์ สถิตยแฮ
เสด็จออกอำมาตย์ส้าง สลับล้วนเคียมคัล ฯะ

๑ ยัติประจันต์ประเทศเจ้า ไทรบุริ
นามระญาขิยติ ถิ่นเผ้า
ได้สารศุภลักษณ์มิ เล็บรอบ บาทนา
นำประนตน้อมเกล้า คชนั้นทูลถวาย ฯะ

๑ จอมภพปราโมทย์ปลื้ม กมลมาน
โปรดยกความชอบสถาน อนึ่งได้
จึ่งประสาสน์บำนาน อเนกนับ ค่านา
ควรแก่ความชอบให้ เหตุตั้งภักดี ฯะ

๑ แล้วโปรดตั้งคชให้ ขึ้นระวาง
สมเยศคชบาทางค์ ประเสริฐพ้น
พระบรมฉัตรทันต์วราง เสมอมิ่ง เมืองแฮ
สมโภชเฉลิมล้น หลากเหล้นงานฉลอง ฯะ

พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าเกษมศรีสุภโยค

เรื่องที่ ๖๑ แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาที่ ๓ สุริยามรินทร
อลังกปูนีถวายนกกระจอกเทศ ในพงษาวดารน่า ๔๙๓

๏ เชลงเรื่องสมเด็จเจ้า แผ่นดิน ไทยนอ
พระสุริยามรินทร ราชไท้
สบกระษัตริย์ชื่ถพินทร ผ่านอยุทธ ยาพ่อ
เสวยศุขทุกวันให้ เลื่อยชื่นฤาไทยทวี ฯะ

๏ มีนายกำปั่นผู้ ภักดี
ชื่ออลังกปูนี จัดได้
นกกระจอกเทศสี มอใหญ่ จริงพ่อ
กับสัตว์สิงห์โตให้ อมาตย์น้อมนำถวาย ฯะ

๏ ฝ่ายกระษัตริย์ดำรัสให้ รางวัล แขกนอ
พาสัตว์อัศจรรย์นั้น สู่ด้าว
เพราะจิตรคิดกระตัญ ญูต่อ ไทยนา
จึ่งอุส่าห์แล่นเรือก้าว เกาะข้ามเขตรถึง ฯะ

๏ คนไทยพึ่งแรกได้ เหนสิงห์ โตนอ
แตกตื่นคนชายหญิง มากยิ่ง
คนกเทศโตจริง ปลาดแปลก เพรงพ่อ
ต่างเล่าต่างฦๅตั้ง แต่นั้นต่อมา ฯะ

พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าวรวรรณากร

เรื่องที่ ๖๒ จลาจลสมัย เมื่อพระยาวชิรปราการกับทหาร ๕ ม้า รบพม่า ๓๐ ม้าแตก ในพงษาวดารน่า ๕๐๔

๏ ปางสมัยปวงม่านปล้น อยุทธยา
เห็นพินาศนครา ห่อนแคล้ว
พระยาวชิรปรา การกาจ หาญแฮ
ชุมพวกพื้นกลั่นแกล้ว คิดพร้อมใจกัน ฯ

๏ ฟันฝ่าฆ่าศึกห้อม แตกฉาน
รบรับรายทางราญ รอดได้
พักแรมณบ้านพราน นกนอก กรุงนา
ปล่อยพรรคพลหาญให้ ลาดค้นธัญญา ฯ

๏ มาปะปรปักษ์ต้อน ตามติด
ตนหนึ่งกับทหารสนิท นับห้า
ขับแสะเสิดประชิด ชล่าไล่ ทะลวงแฮ
หมู่ม่านสามสิบม้า หมดห้าวเฮหนี ฯ

๏ กรุงศรีอยุทธเยศแพ้ ไพรี
มากบ่มีสามคี คิดสู้
เพียงห้าแต่หากมี ใจร่วม หาญเฮย
อาจชนะแก้กู้ ก่อตั้งกรุงธน ฯ

พระราชนิพนธ์

เรื่องที่ ๖๓ จลาจลสมัย พระยาวชิรปราการ รบพม่า
ในพงแขม ในพงษาวดาร น่า ๕๔

๏ ปางพระยาวชิรสร้อย ปราการ
เห็นพวกพลลนลาน ตื่นหน้า
คิดหลากจึ่งบรรหาร สั่งหมู่ พลแฮ
เรวเร่งสืบพลข้า ใครรู้ศึกใคร ฯ

๏ ม้าใช้ไปสืบได้ ความกลับ เรียนแฮ
ว่าพม่ากรีธาทัพ เกือบใกล้
แลดูสุดตานับ ในป่า แขมแฮ
ทราบเหตุจึ่งสั่งให้ รีบร้อนเดินครัว ฯ

๏ เหลืออยู่แต่ไพร่ร้อย คนปราย
ให้จัดพลปืนราย ป่าไว้
ท่านหนึ่งกับห้านาย ทหารออก ล่อแฮ
เตรียมสรรพพอทัพใกล้ ไพร่พร้อมยิงปืน ฯ

๏ สามคราวพม่าม้วย บันไลย
แตกยับกองทัพไทย โห่ซ้ำ
เสร็จศึกจึ่งยกไป ตามครอบ ครัวแฮ
เดินทัพหกเวลล้ำ เขตรเข้านาเกลือ ฯ

หม่อมเจ้าชายคำ

เรื่องที่ ๖๒ จลาจลสมัย ทัพจีนของเจ้าตาก ตีค่าย
พระนายกองโพธิ์สามต้น ในพงษาวดาร น่า ๕๒๗

๑ ปางวิบัติสยามรัฐร้อน เปนจลา จลแฮ
พม่าล้วงรานอยุทธยา ป่วนกลุ้ม
บรรพ์กระษัตริย์สู่สวรรคา ไลยเสื่อม วงษแฮ
หาบ่มิใครคุ้ม เขตรร้อนราษฎร์ระสาย ฯะ

๑ สยามแยกเปนหกด้าว โดยชน ชุมนา
นายกหรส่วนสกล ต่างห้าว
ต่างรุกต่างราญรณ กันซึ่ง กันแฮ
ทวยราษฎร์ปราศสุขร้าว ร่างร้านเรือนหนี ฯะ

๑ ส่วนโพธิ์สามต้นค่าย พระนาย กองนา
คือพม่าตั้งมั่นหมาย กวาดผู้
เจ้าตากควบนิกาย พลมุ่ง มาพ่อ
หวังขจัดดัษกรกู้ บุระร้างคืนเกษม ฯะ

๑ ทัพจีนกองน่าเจ้า ตากชาญ ศึกฮา
ยกระดมค่ายราญ ขัดสขั้น
นายกองประลัยลาญ พลแหลก ลาญนอ
มอญพม่าเหลือตายนั้น เพิกผ้ายกระจายหนี ฯะ

หม่อมราชวงษเพี้ย

เรื่องที่ ๖๕ แผ่นดินเจ้ากรุงธนบุรี พระยาตานีส่งเจ้านครถวายเจ้ากรุงธนบุรี ในพงษาวดาร น่า ๕๔๑

๏ จักรกริเตรียมทัพพร้อม โยธา
กับพี่ไชยราชา รีบเร้า
ถึงเมืองชื่อเทพา พักทราย หัศเฮย
เจ้านครหนีเข้า เขตรแคว้นตานี ฯะ
๏ ขู่แขกให้ส่งเจ้า เมืองนคร คืนเฮย
ขืนขัดเราจักรอญ รบร้า
เมืองบ้านจักเป่นขอน เหละแหลก
แขกจักขลาดฤๅกล้า เร่งให้ตอบขาน ฯะ
๏ ตานีหนาวเดชช้ำ หลวงหลาย
คร้ามครั่นอันตราย ราษฎร้อน
จับพวกนครนาย ไพร่ส่ง มาเฮย
ยังท่านเจ้าหลวงต้อน รับด้วยยินดี ฯะ
๏ ทั้งสองนายทัพได้ สมคิด แล้วนา
จำครบพวกอมิตร ตราดตรง
นำถวายแด่บพิตร ธิราช
ตรัสว่าโทษมันซึ่ง เร่งให้ปรึกษา ฯะ

พระยาศรีสุนทรโวหาร

เรื่องที่ ๒๖ แผ่นดินเจ้ากรุงธนบุรี ตีเมืองสวางคบุรี เจ้าพระฝางหนี ในพงษาวดาร น่า ๕๒๔

๏ ทัพพิไชยยมราชทั้ง สองคล บุเรศเฮย
สวางคเชิงตั้งค่ายพล โอบอ้อม
พระฝางเร่งสั่งพหล สถิตยน่า ที่นอ
นัดคอตรลูกพร้อม เสวตรแผ้วเปนพัง ฯะ

๏ พระฝางยลเลศรู้ เกรงคา นุภาพนอ
รบอยู่สามทิวา พ่ายแคล้ว
คุมสมัคพรรคพวกพา คชเสวตร ปลาศแฮ
กองทัพเข้าเมืองแล้ว บอกแจ้งทัพหลวง ฯะ

๏ กองหลวงจากพิศณุโลกย์ได้ ตรีวาร
สดับบอกเร่งทวยหาร ห่อนยั้ง
ถึงหากท่านโองการ สั่งมาตย์ เรวเฮย
ตามจับอ้ายเรือนทั้ง เสวตรน้อยกิริณี ฯะ

๏ จึ่งพระยาอินทรวิชิตผู้ ไชยชาญ
หลวงคชศักดิหาญ เจอะช้าง
สองมาตย์จับนางสาร ตัวประเสริฐ มานา
ถวายแด่จอมทัพอ้าง ธเรศไท้กรุงธน ฯะ

หลวงฤทธิจักรกำจร

เรื่องที่ ๖๗ แผ่นดินเจ้ากรุงธนบุรี ตีเมืองพุทไธมาศ ในพงษาวดาร น่า ๕๖๐

๏ พระมหานายกเจ้า กรุงธน บุเรศรเฮย
เทียบทัพยกเรือพล ไพร่พร้อม
กำหนดเที่ยงคืนดล ราชฤกษ ณรงค์แฮ
รุกเร่งนิกรล้อม ตรัสให้ลุยาบรอญ ฯ

๏ กรมอาจาริย์ย่ายปล้น ปีนกำ แพงเฮย
พลไพร่จีนอะนำ ต่อต้าน
ซัดสาตรสินาศซ้ำ ฆาฏเถนัด นักนา
หนุนบ่ได้นายด้าน ต่างตั้งตอเยิง ฯ

๏ บันดาลพระเดชให้ ไทยคิด
ว่าทัพหลวงหนุนประชิด ชวยแล้ว
ต่างฮึกต่างเหิมจิตร โจมจู่ ผจญนา
หนุนเนื่องกันกล้ำแกล้ว เกรีกก้องกลางรณ ฯ

๏ พลพุทไธมาศสู้ เดิกสยาม
ไทยบ่เบื่อสงคราม รุกเร้า
บันไดพะองตาม กันพาด เวียงฮา
พอรุ่งเร่งปีนเข้า บุรได้ญวนหนี ฯ

พระยาราชสัมภาราคร

เรื่องที่ ๖๘ แผ่นดินเจ้ากรุงธนบุรี พม่าค่ายเขา นางแก้วยอมสวามิภักดิ์ ในพงษาวดาร น่า ๕๔๒

๏ กรุงธนบุเรศเจ้า คราวยุค
เสด็จตรวจหมวดหมู่มุข มาตย์แกล้ว
ตั้งค่ายประชิดรุก รอบค่าย พม่าฮา
เขาย่านบ้านนางแก้ว กวดล้อมรังณรงค์ ฯะ

๏ ตรัสสั่งขุนทัพให้ พาตัว
อามสิงหจอจั้ว จรดร้อง
เรียกอคุงหวุ่นคนหัว น่าหม่า มาเฮย
ขึ้นอยู่สู้ขัดข้อง ฆ่าสิ้นบเหลือ ฯะ

๏ ภูกามสามค่ายต้อง สวามิ ภักดิ์เฮย
โบชุกรวมสาตรคีรี ส่งเหี้ยน
วันรุ่งแม่กองทวิ ทศพวก นายเนอ
กับปะคันเลเมี้ยน หวุ่นเฝ้าทูลลออง ฯะ

๏ จึ่งงุยอคุงหวุ่นทั้ง ยองโบ
แมงนรทาเนมโย ใหญ่น้อย
นายไพร่อดเฒ้าโช ซานออกยอมฮา
รวมพม่าพันสามร้อย ติรม้าหญิงสอง ฯะ

พระยาราชวรานุกูล

เรื่องที่ ๖๙ แผ่นดินเจ้ากรุงธนบุรี

นายขนมต้มชกพม่าที่อังวะ ในพงษาวดารน่า ๕๙๗

๏ อังวะธิราชเจ้า ภุกาม
ฉลองธาตุร่างกุ้งงาม ครึกครื้น
ขนมต้มชื่อชาวสยาม ตนหนึ่ง
ขันต่อยตีพวกพื้น ม่านรู้ครูมวย ฯะ

๏ ฉับฉวยชกฉกซ้ำ ฉุบฉับ
โถมทุบทุ่มถองทับ ถีบท้าว
เตะตีต่อยตุบตับ ตบตัก
หมดหมู่เมงมอญม้าว ม่านเมื้อหมางเมิน ฯะ

๏ เกินสิบต่อยยบซ้ำ สองยก
ม่านกระษัตริย์หัตถ์ลูบอก โอษฐ์ซ้องพร้อง
ชาติสยามผิยามตก ไร้ยาก ไฉนนา
ยังแต่ตัวยังต้อง ห่อนได้ไภยมี ฯะ

๏ ฉากนี้สมพากย์พร้อง เพรงสุภา สิตเฮย
เคยปากหากพูดมา มากครั้ง
"กรุงศรีอยุทธยา ไม่ขาด คนเลย"
รูปฉากพากย์ติดตั้ง ต่อให้เหนจริง ฯะ

พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร

เรื่องที่ ๗๐ แผ่นดินเจ้ากรุงธนบุรี

อแซวุ่นกี้ดูตัวเจ้าพระยาจักรกรี ในพงษาวดาร น่า ๖๐๐

๏ ทัพไทยพิศณุโลกย์สู้ ศึกแซก ศึกนอ
ตีพม่าเลียบค่ายแตก ทุกครั้ง
เถ้าม่านแม่ทัพแปลก ใจขยาด ฤทธิ์พ่อ
ขอพบนายกตั้ง ทัพรั้งรอเชอญ ๚ะ

๏ พลสยามยินพม่าเย้า ยินดี ยิ่งนอ
เจ้าพระยาจักรกรี ขี่ม้า
กั้นสัปทนศรี สง่ายุทธ
ยกพยุห์ออกท้า ทัพให้ดูตัว ๚ะ

๏ อแซวุ่นกี้พิศ พระยาจักร กรีนอ
ชมรูปฤทธิ์ณรงค์ลักษณ์ เลิศผู้
ภายน่าจักสูงศักดิ์ เป่นกระษัตริย์ สยามเชย
เฉลิมภพรบพม่าสู้ เศิกแพ้ไผทเกษม ๚ะ

๏ พลางให้ของเครื่องม้า ทองคำ
หวังจักส่อศึกทำ แยบยัคน
เจ้าพระยาจักรกรีสำ เหนียกทราบ ประสงค์แฮ
กลับยักกลศึกส้อน คิดซ้อนกลภุกาม ๚ะ

พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าวรวรรณากร

เรื่องที่ ๗๒ เมื่อจลาจลในกรุงธนบุรี พระพุทธยอดฟ้าเสด็จกลับจากเมืองเขมร ในพงศาวดารน่า ๖๒๘

๏ องค์อรรคนายกผู้ พรรฦก เดชแฮ
ฦๅเกียรติ์เกริกอธึก ทั่วหล้า
มหากระษัตริย์ศึก สมเด็จ นามนา
แรมทัพเสียมราฐร้า รบเสี้ยนศึกขอม ฯะ

๏ ขอมทัพสดับข่าวข้าง กรุงธน บุรีเฮย
เจ้าแผ่นดินวิกล คลั่งคลุ้ม
ร้อนเร่าทั่วรัฐมณฑ์ ฑลเทียบ อบายนา
ใครจะกันตนคุ้ม โทษได้ ไป่มี ฯะ

๏ กระลีลามลุโล้ รำงับ
จึ่งพระยาสรรค์จับ ถอดเจ้า
ดำริห์จักรีบกลับ จัดกิจ กรุงแฮ
ให้ตรวจพลไกรเข้า ขนบร้วยาตรา ฯะ

๏ เวลาไชยโชกได้ ดิถี สวัสดิเฮย
เสด็จสู่เกยขุนคิรี เทียบช้าง
บันดาลพระวรฉวี วรรณ์ผ่อง ประภาแฮ
งามสง่าหาคู่ค้าง อื่นแม้นฤๅมี ฯะ

เรื่องที่ ๗๑ แผ่นดินเจ้ากรุงธนบุรี แห่พระแก้วมรกฏ แลพระบางลงมากรุงธนบุรี ในพงษาวดารน่า ๖๓๕

๏ สมเดจกระษัตรีย์ศึกเจ้า จอมพลา กรเอย
ยาตรพยุห์ปราบยำจา มิตรแผ้ว
ล้านช้างพ่ายกฤษฎา ธิการเกียรติ ท่านฤๅ
ได้พุทธมรกฏแก้ว กับทั้งพระบาง ฯะ

๏ เพื่อมหันต์บารเมศแจ้ง มหัศจรรย์
จึ่งสบพุทธรัตนอัน ยิ่งอ้าง
จักถึ่งซึ่งเถลองถวัลย์ รัฐราช แลฤๅ
เฉลิมโลกยดิลกสร้าง สิบหล้าแหล่งสยาม ฯะ

๏ ศักราชพันร้อยสี่ สิบมี หนึ่งนา
บุศยมาศกฤษณ์ปี่ จวบแล้ว
พุทธรูปสุสระบุรี สถานท่า ชลแฮ
พร้อมที่นั่งกิ่งแก้ว อีกทั้งเรือไชย ฯะ

๏ เชิญพระบางพระแก้ว ลูนา เวศนา
มากพยุห์นาวา แห่ห้อม
ถึงกรุงเทพสถิตยมา พักวัด อรุณเอย
มหรศพสมโภชพร้อม จวบสิ้นไตรยวาร ฯะ

ขุนภักดีอาษา

เรื่องที่ ๗๓ แผ่นดินพระบาทสมเดจพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกยปราบดาภิเศก ในพงษาวดาร น่า ๖๕๔

๏ สรรเสริญเสียงสนั่นด้าว ม่านเตลง ฤๅเฮย
ไทยที่ขลาดแต่เพรง กลับกล้า
สาญใจสุไชยเชวง ทุกทิศ
เพราะพระพุทธยอดฟ้า พระพ้นใจไทย ฯ

๏ ปราบปรามไปทั่วหล้า แหล่งสยาม
ปราบศึกนอกในขาม เขตรลี้
ปราบดาภิเศกตาม แบบบุ ราณแฮ
โดยลักษณรูปนี้ แนะให้พึงเหน ฯ

๏ เปนเวลาเสดจขึ้น พัทธบัฐ
พระราชครูปโรหิต ไผ่เผ้า
อัญเชอญพระเสวยอิศร สมบัติ
ปรุงสาศน์ราษฎร์เย็นเกล้า ออกอ้างสมญา ฯ

๏ บรมราชาธิราชเจ้า สยามินทร์
ปรโมรุราชินทร์ ปิ่นหล้า
สามัญนิกรยิน ยลเรียก พระเฮย
ว่าพระพุทธยอดฟ้า โลกยล้วนชวนชม ฯ

พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงษวโรประการ

๏ โยธีเห็นถนัดซื้อ　　อัศจรรย์ ใจเอย
ต่างเทอดหัตถ์อภิวันทน์　　ท่วมเกล้า
บารมีพระจักพลัน　　ถึงเสวตร ฉัตรพ่อ
ปรายยุคเข็ญเยนเผ้า　　ไพร่ฟ้าประชากร　ฯะ

๏ บทจรโดยด่านด้าว　　พระจา　ริกเอย
บันลุขนนครา　　ปราศเสี้ยน
ปรามปรายพวกพาลา　　เตียนราบ แล้วแฮ
พุทธสาศน์ราษฎร์เจริญเทียน　　เทียบครั้งเพรงกาล　ฯะ

พระราชนิพนธ์

เรื่องที่ ๗๕ แผ่นดินพระบาทสมเดจพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย วังหลังจับพม่ามาถวาย ในพงษาวดาร น่า ๖๔๓

๏ พระบาทธิราชไท้ ปฐมสยา เมศเอย
แรมทัพแทบอุตรา ราฐด้าว
หนุนพลพระราชภา คิไนยพิมุข สถานนอ
ปรายพม่าสามรรถห้าว แห่งน้ำพิงแขวง ฯะ

๏ ค่ายหลวงบางเข้าตอก ทัพพล เพียบนา
สั่งเร่งพระหลานรณ รุกเสี้ยน
พลหาญร่านแรงผจญ บรล่า รบเอย
บรพ่ายค่ายบรเหี้ยน หักด้วยเดชผลาญ ฯะ

๏ พลรุมตลุมไล่ล้าง อรินทร์มรณ์ มากฮา
พลกาจกุมดัศกร คืนได้
จำโตงกนิกรปร ปึกยเหล่า เปนแฮ
จอมทัพกลับทูลไท้ เทียบทั้งชเลยถวาย ฯะ

๏ เดิกพาลพินาศแพ้ บารมี พระฮา
ราบระอิดระอาหนี หน่ายสู้
เดชานุภาพทวี วรเกียรติ์ ไกรเอย
เพราะพระเพญพีรยกู้ ก่อพ้นฟูสยาม ฯะ

หม่อมราชวงษเขี่ย

เรื่องที่ ๗๔ แผ่นดินพระบาทสมเดจพระพุทธยอดฟ้า จุฬาโลกยิงขึ้นลูกไม้พังค่ายพม่า ในพงษาวดาร น่า ๖๘๒

๏ พระมหาอุปราชอ้าง	ออกนาม
สุรสีหคนขาม	ทั่วหน้า
ยกพยุห์สงคราม	ไปต่อ ยุทธนา
เพื่อพม่ายกพลกล้า	ล่วงเข้ากาญจนบุรี ฯะ
๏ โยธีสองฝ่ายเผ้า	ราญรอญ
พม่าสาตรอัคนีศร	ไป่ยั้ง
กรมพระราชวังบวร	ให้ลาก
ขึ้นลูกไม้มาตั้ง	สั่งให้ทหารมา ฯะ
๏ จึงกาขึ้นลูกไม้	เลงเหมาะ
ดินกระสุนยัดเผลาะ	เสือกแส้
เหล็กจับชนวนเจาะ	ดินกลอก ชนวนเคย
มือจับชุดแกว่งแต้	จุดเปรี้ยงเสียงบึ่ง ฯะ
๏ ค่ายพังถูกพม่าล้ม	ตายกลาด
พวกพม่าฤาอาจ	ออกสู้
ซ้ำพอสบเสบียงขาด	การศึก ถอยนา
สุดฤทธิสุดแรงรู้	เข็ดคร้ามขามไทย ฯะ

พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นประจักษศิลปาคม

เรื่องที่ ๗๗ แผ่นดินพระบาทสมเดจพระพุทธยอดฟ้า จุฬาโลกย ตีเมืองตานีได้ ปืนใหญ่ ในพงษาวดาร น่า ๗๐๐

๑ บัณฑูรคนราชไท้ สุรสี หะนาทนา
ประทับพักลุงโยธี สพรึบพร้อม
คำรัสว่าตานี ทำขัด แขงแฮ
ปวงแขกยังไป่น้อม นบไท้หลายเมือง ฯะ

๑ จำจักยกพยุห์จ้วง โรมประจัญ
เอาเขตรขึ้นขอบขัณฑ์ จุ่งได้
กองน่าเร่งผาดผัน พลรบ เรวแฮ
พระเสดจทัพหลวงให้ รีบเต้าตามหนุน ฯะ

๑ เพื่อพระบารเมศเจ้า จอมสยาม
กองน่าโรมแขกขาม ขยาดแกล้ว
ที่รบชีพมลายหลาม เหลือรอด หนีนา
ที่ออกอ่อนน้อมแล้ว ห่อนได้ลงทัณฑ์ ฯะ

๑ ตีตานีแตกได้ ปืนทอง
สองบอกพิศพึงสยอง ใหญ่ล้ำ
อีกพัศดุสิ่งของ สรรพสาศ ตรานา
พระเกียรดิขจรปกค้ำ ครอบหล้ามลายู ฯะ

นายสถิตย์รักษา

เรื่องที่ ๗๖ แม่นคินสมเดจพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย
ภรรยาพระยาถลางรักษาเมืองถลางในพงษาวดารน่า ๖๙๗

๏ ยี่หวุ่นแม่ทัพช้าง ภุกาม
คุมทัพเรือรอญสยาม ฝ่ายใต้
ตกั้วทุ่งก็แตกตาม ตกั่วป่า เล่านา
เข้าประชิดติดใกล้ รอบล้อมเมืองถลาง ฯะ

๏ บุรินทรสิ้นชีพแล้ว ไป่ทัน แทนนอ
ยังขนิษฐหนึ่งอีกภรร เชศผู้
ไป่คิดแก่ชีวัน ตรายเยี่ยง หญิงแช
คุมไพร่ชายหญิงสู้ เรียงแก้กันนคร ฯะ

๏ รักษาเมืองอยู่ได้ เดือนปลาย
สุดคิดพม่าหมาย รบร้า
จักสนสเบี่ยงวาย จำเลิก ทัพแซ
ถลางรอดจากมือข้า ศึกด้วยสองหญิง ฯะ

๏ หลายบุรีบุเรศรทั้ง กรมการ มินอ
บอาจจะรับราญ ศึกได้
ถลางมีแต่หญิงหาญ หากรัก เมืองนา
สู้ศึกกันเมืองไว้ ชอบชี้ควรชม ฯะ

พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าโสณบัณฑิตย

เรื่องที่ ๗๙ แผ่นดินพระบาทสมเดจพระพุทธยอดฟ้า
จุฬาโลกย ตีค่ายขี้กาเมืองทวาย ในพงษาวดารน่า ๗๑๒

๑ พระบาทบรมราชเจ้า จักรกริ
เสดจยกพยุห์ โยธิ ทัพกล้า
ข้ามเขตรด่านคิริ ถึงถิ่น ทวายแฮ
หวังจักรุกโรมร้า ม่านร้ายหายหาญ ฯะ

๒ ตีด่านราญค่ายตั้ง ตามยะระ ทางมา
บรปี่กษยทานพระ เดชได้
ยาตรทัพตกทุ่งพะ ค่ายขี้ กาแฮ
ตั้งมั่นกันเมืองไว้ ต่อต้านทัพไทย ฯะ

๑ ทันใดดำรัสให้ รดมกัน
ตีจุ่งได้ ในวัน หนึ่งนี้
ทวยมาตย์รับสาสน์ขึ้น น่าที่ รบนา
นายทัพขับพลชี้ ช่องให้ราญรณ ฯะ

๑ ต่างผจญกันเกลื่อนกลุ้ม กลากลาด
กรต่อกรห่อนขยาด ต่อโต้
ขุนทัพสัปทนดาย แดงดื่น ทุ่งนา
พม่าพ่ายพอตกโพล้ ตกเพลพังหนี ฯะ

พระราชนิพนธ

เรื่องที่ ๗๙ แผ่นดินพระบาทสมเดจพระพุทธยอดฟ้า จุฬาโลกย ตีพม่าค่ายสามสบแตก ในพงษาวดารน่า ๗๐๕

๑ พระบาทบรมนารถไท้ ปฐมรัช กาลเอย
สมเดจบวรกระษัตริย เสดจพร้อม
ฝ่ายหลังราชวังขัตติย วงษมาตย์ มวญแฮ
ยกพยุห์พลพานห้อม สุด้าวแดนปรัญ ฯะ

๑ ทัพม่าถึงพม่าตั้ง สามสบ
กฎประกาศมาตย์ครบ ทุกด้าน
นายทัพรับเข้ารบ พม่าต่อ ผจญนอ
ปืนเล็กใหญ่ยิงต้าน ตอบโต้ไปมา ฯะ

๑ พลไทยหนุนเนื่องเข้า ราวี
สามทิวาราตรี ยุทธกลุ้ม
ปืนค่ายเย่อค่ายตี ค่ายพม่า
แตกพ่ายไทยฆ่าคุ้ม จับได้เปนหลาย ฯะ

๑ อินแซะทราบข่าวเสี้ยน เสียเชอง
เลิกทัพกลับหนีกระเจอง จรกด้าว
พวกไทยไล่ตามเพลอง เผาจุด ฉางซื้อ
ได้ดาบหอกปืนง้าว เสร็จสิ้นศึกภูกาม ฯะ

พระยาราชวรานุกูล

เรื่องที่ ๙๐ แผ่นดินพระบาทสมเดจพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย
วังน่าปฏิสังขรณพระพุทธบาท ในพงษาวดารน่า ๗๑๗

๏ อยุทธยาพม่าห้อม หารรบ อยู่ฤๅ
จีนพวกสวนพลูคบ คิดล้าง
เผาเสียซึ่งมณฑป สถานพุทธ บาทนา
สุแผ่นดินชนสร้าง ใหม่ไว้ไป่ดี ฯะ

๏ จวบปฐมกระษัตริย์เจ้า จอมนคร เทพแฮ
ตรัสสั่งปฏิสังขรณ์ อีกครั้ง
ให้กรมพระบวร วังจัด การนอ
เกณฑ์เร่งขนของทั้ง อิฐไม้ทรายปูน

๏ บัณฑูรท่านยิ่งด้วย ศรัทธา แรงเอย
ทรงแบกลำของคลา คลาศเต้า
มิขาหยั่งพลับพลา ประทับท่าน วางแฮ
หลายทอดจากท่าเจ้า สนุกนิ์เมื่อถึงเขา ฯะ

๏ ห้าร้อยห้าสิบเส้น สุดหน ทางเฮย
พระสู้ธรมานทน ทุกข์ได้
ละคุขแลกส่วนผล ภาคน่า แท้นอ
ขานขวดยศหยุดให้ หากเกื้อกองบุญ ฯะ

หลวงสโมสรพลการ

เรื่องที่ ๘๑ แผ่นดินพระบาทสมเด็จ พระพุทธยอดฟ้า จุฬาโลกยทำสังคายะนาย ในพงษาวดาร น่า ๗๒๖

๏ จักรกรีบรมราชเจ้า จอมสยาม
ปรารภพระปิฎกสาม ซึ่งสร้าง
อักขระจะพิติความ คลาศพจน์ พระแฮ
เหตุแต่กรุงเก่าร้าง ฉบับเผ่าไผทสลาย ฯะ

๏ ควรคิดกิจใหญ่ตั้ง สังคา ยนายเฮย
ให้หลักพุทธศาสนะ ถูกถ้วน
จึ่งจัดนิพพานา รามที่ ประชุมแฮ
เชอญเหล่าชินบุตรล้วน รอบรู้สู่สงฆ์ ฯะ

๏ เสดจยังสันนิบาตด้วย พยุหยาตรา แฮ
อารารธน์สงฆ์สอบศาสน์ ปิฎกแผ้ว
พิมลธรรมพระประกาศ นิกรเทพ
สรวมสิทธิประสงค์แล้ว เริ่มตั้งสอบทาน ฯะ

๏ ห้าเดือนนับแต่ตั้ง สังคา ยนายแฮ
เสดจพระราชดำเนินมา บ่ายเช้า
ปฏิบัติลำสงฆ์สา รพัดกิจ เกิดแฮ
ธรรมทุกขันธ์ถูกเค้า คดีได้ดังประสงค์ ฯะ

พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ

เรื่องที่ ๙๒ แผ่นดินสมเดจพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย ไฟไหม้อินทราภิเศกมหาปราสาท ในพงษาวดาร น่า ๗๒๙

๏ ปีพันร้อยเสศห้า สิบเอ็ด รกาแล
เกิดพิรุณลงเม็ด พร่างพร้อย
อสนีตกมุขเด็ด ปราสาท
นามอมรินทร์ภิเศกสร้อย ศับท์ก้องเกิดเพลิง ฯ

๏ ไฟไหม้มุขสี่ด้าน โซมลง
ลามติดพระปรัศองค์ ฝ่ายซ้าย
สนมนาฎราชสุริวงษ ต่างวุ่น วายแฮ
พาพวกระเห็ดผ้าย ออกพ้นวังสถาน ฯ

๏ ขณะนั้นบรมราชเจ้า จักรกริ กระษัตริย์แฮ
ดำ[illegible]สสั่งเสนี พรั่งพร้อม
ให้ยกราชวรอาศน์มี เสวตรฉัตร กั้นเฮย
ออกจากที่เพลิงล้อม รอดพ้นเพลิงกาล ฯ

๏ ทั่วพระวงษใหญ่น้อย บันดา มีเอย
หลวงพระขุนคณา มาตย์ไท้
อีกสงฆ์ทุกวัดมา ทั่วหมด
ช่วยดับอัคคีไหม้ เหือดสิ้นเพลองสูญ ฯ

พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าเกยมศรีสุภโยค

เรื่องที่ ๙๓ แผ่นดินสมเดจพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย เวียงจันท์รบอายาติหลวงพระบาง ในพงษาวดาร น่า ๗๓๕

๏ ยุคนี้ดิลกเจ้า จอมอยุท ธยาเอย
พระบาทสมเดจพุทธ ยอดฟ้า
ล้านช้างบอกการทุจ ริตร่ม ขาวแฮ
ดำรัสตอบไปช้า หักให้หายเหิม ฯะ

๏ เวียงจันท์ทราบแจ้งศุภ อักษร
จักพยุห์เสร็จยกจร จอดแคว้น
ถึงถับขับพลรณ เรวล่ม เมืองเฮย
เจ้าร่มเคยอริแค้น ขับให้ต่อหาญ ฯะ

๏ บรบุกบ่เช็กช้อ แขงขัน
อุปราชเวียงจันบั่น ขั้บม้วน
เพื่อเดชทัพเวียงพื้น ฟ่าดต่อน ถอยนา
เมืองแตกจับได้ถ้วน ทั่วเชื้อชายหญิง ฯะ

๏ เมืองแสนซึ่งสมัคตั้ง รังบุรี
ยกกลับโดยวิถี แทบคุ้ม
จำเจ้าร่มขาวมี โทษส่ง กรุงเฮย
แต่งบลกขุนคุมหุ้ม อย่าให้หักหนี ฯะ

หม่อมเจ้าอลังการ

เรื่องที่ ๙๒ แผ่นดินสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ ทำกระจาดใหญ่บูชากัณฑ์เทศนามหาชาติ

๏ พระบาทสยามินทร์ไท้ ปฐมวงษ

มิราชหฤไทยประสงค์ รอบกู้

สิ่งใดที่ควรคง ตามแบบ บรรพ์แฮ

ทรงไม่ผิกชนรู้ รอบไว้เจียรกาล ฯะ

๏ บรรหารเกณฑ์ฝ่ายเบื้อง พระบรม วงษ์นา

ทั้งนำในอีกสนม เอกล้วน

ทำกระจาดใหญ่สม กัณฑ์เทศน์ สงฆ์แฮ

บูชิตมหาชาติถ้วน สิบทั้งเศศสาม ฯะ

๏ สนามน่าทิมดาบตั้ง โรงราย ตลอดแฮ

ของประดับประดิดหลาย หลากล้ำ

เครื่องใช้เครื่องกินมาย มากสิ่ง นาพ่อ

ต่างแต่งกวดขันกำ เกียงขันหนึ่งเสนอ ฯะ

๏ พระสนมนามแว่นเจ้า ของกระจาด หนึ่งนา

ยะมยกเด็กทายขาด ค่าให้

เปนสิทธิ์แก่สงฆ์อาจ อวยส่วน กระจาดเฮย

เปนแปลกอยู่หนึ่งใช้ อื่นล้วนราวกัน ฯะ

พระวรวงษ์เธอ พระองค์เจ้าขจรจรัสวงษ์

เรื่องที่ ๙๕ แผ่นดินสมเดจพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย

หล่อปืนนารายน์สังหารน่าวัดพระศรีรัตนสาศดาราม

๑ ประชุมบรมราชเจ้า จอมกรุง สยามเฮย
ดำริห์ทรงบำรุง แว่นแคว้น
สร้างสาตราเครื่องผดุง เผด็จศึก ครบนา
กันเกียจจุกคับแค้น ชัดข้องเคืองเข็ญ ๚ะ

๑ ปืนใหญ่ตีแขกได้ เปนศรี เมืองเฮย
ชื่อพระยาตานี ใหญ่ล้ำ
ยังเดียวเปลี่ยวไป่มี คู่เทียบ เทียมนา
ดำรัสให้หล่อซ้ำ เพิ่มขึ้นเปนสอง ๚ะ

๑ เริ่มหล่อปืนใหญ่ครั้ง คราวปฐม นี้ฤๅ
เกณฑ์เฉลี่ยทองทุกกรม ไป่เว้น
ชุมช่างหล่อระดม สุมหุ่น
สมโภชมีโขนเต้น กลาดกลุ้มกลางแปลง ๚ะ

๑ ฤกษรุ่งหล่อแล้วเสรจ สมหวัง
บริสุทธิบแตกพัง รั่วร้าว
นามขนานน์นารายสัง หารหัก ศึกแฮ
บอกเหตุว่าหาญห้าว คู่เค้าขึ้นตานี ๚ะ

พระยาศรีสุนทรโวหาร

เรื่องที่ ๙๖ แผ่นดินพระบาทสมเดจพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย อุปราชาภิเศกกรมหลวงอิศรสุนทรเปนกรมพระราชวัง

๏ ปรโมรุราชเจ้า   จอมมกุฎ สยามเอย
ปรากฎนามพระพุทธ   ยอดฟ้า
ปางเมื่อจักรวนสุด   สมัยรัช ท่านแฮ
ทรงห่วงประชาข้า   บาททั้งพระประยูร ฯะ

๏ เกรงพูนพิบัติสิ้น   สโมสร กันนา
จำจักกันกระลำภร   เหตุไว้
กรมหลวงอิศรสุนทร   เอกอรรค ดนัยแฮ
ควรรับศิริรัชได้   ครอบด้าวสืบสนอง ฯะ

๏ การผองอภิเศกแม้น   อุปรา ชาเฮย
ภาพพยุห์ยาตรา   แผ่นนี้
คือเมื่อเสดจมา   ทรงสดับ ปริตนา
ดุสิตปราสาทชี้   ที่ตั้งมณฑล ฯะ

๏ ดลฤกษสรงเสรจขึ้น   ไพศาล
เฝ้าพระบาทมหิบาล   ราชไท้
สุวรรณบัตรพระราชทาน   พลางตรัส ฝากแฮ
พุทธสาศน์ราษฎรให้   ปกป้องปองถนอม ฯะ

พระราชนิพนธ์

เรื่องที่ ๙๗ แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย ฉลองพระศรีสากยมุนีนำพระตำหนักน้ำ

๏ จักรกรีปฐมราชเจ้า สยามินทร์
เฉลิมรัตนโกสินทร์ ผ่านเผ้า
พระปรายเหล่าอรินทร์ เรียบราย สงบนา
ปวงประชาเย็นเกล้า เพราะไท้ผดุงผล ฯะ
๏ พระกมลปราโมทย์ด้วย ศรัทธา
ดำริห์จักสร้างอา วาสไว้
ภายในพระนครา สันเทพ สถานแฮ
ชูเชิดพุทธสาศน์ให้ รุ่งเร้าเรืองเจรอญ ฯะ
๏ ให้เชอญพุทธรูปล้ำ วิไลย ลักษณนา
ศรีสากยมุนีใช ชื่อพร้อง
แต่เมืองศุโขไทย ล่องลุ กรุงแฮ
สมโภชสามวันก้อง นำน้ำเนื่องนวัง ฯะ
๏ ตั้งการฉลองเสร็จแล้ว เชอญปะ ฏิมานา
ขึ้นบกทางระยะ ท่าช้าง
ที่นั้นเรียกท่าพระ ตราบบัด นี้แฮ
ชักพระสู่โรงสร้าง ใหม่ใกล้พราหมณ์สถาน ฯะ

พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าศรีเสาวภางค์

เรื่องที่ ๙๘ แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย มีเขาไกรลาศโสกันต์เจ้าฟ้ากุณฑลทิพยวดี

๏ ประชุมบรมนาถไท้ กรุงสยาม
ทรงพระดำริห์ความ ก่อนกี้
โสกันต์ใหญ่จักหาม สูญแบบ บรรพ์เอย
จึ่งราชโองการชี้ สั่งให้จัดการ ฯ

๏ ทำเขาไกรลาศพร้อม สิ่งสรรพ์
เครื่องราชพิธีอัน เลิศล้วน
ทรงฟังสวดสามวัน แห่อเนก นาพ่อ
พระฤกษโสกันต์ถ้วน บาทห้าโมงสาม ฯ

๏ เสร็จสรงทรงเครื่องเผ้า พระสุริ
รัยขุหร่ำพรศิริ สวัสดิแผ้ว
แห่เวียนรอบคีรี สามรอบ กลับนา
สมโภชสามทิวาแล้ว แห่เส้นเกษา ฯ

๏ โสกันต์ไกรลาศเจ้า ฟ้ากุณ ฑลเอย
สหัศสตะเจดสิบจุล จดอ้าง
ประชุมขัติยวิบุลย์ แบบเวี่ย ไว้เอย
หวังประโยชน์อย่างสร้าง สืบไว้เฉลอมเวียง ฯ

พระวรวงษเธอ พระองค์เจ้าขจรจรัสวงษ

เรื่องที่ ๘๙ แผ่นดินพระบาทสมเดจพระพุทธยอดฟ้า
จุฬาโลกย องเชียงสือ เข้าเฝ้าที่พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน

๏ เหตุเกิดขบถเบื้อง บูรา นำแฮ
ล้างเหล่าราชพงษา มากม้วย
เชียงสือขัติยภา คืนย์หนึ่ง
ทั้งครอบครัวตัวด้วย หลบลี้หนีไภย ฯะ

๏ อาไศรยซ่อนเร้นอยู่ ยังเกาะ กระบือแฮ
ขณะพระยาชลเสาะ สลัดเร้า
แวะไปก็พอเหมาะ พบพูด ชวนแฮ
ยอมสมัคมุ่งเข้า พึ่งไท้ไทยสถาน ฯะ

๏ โดยสานทั้งพวกพร้อม สู่อยุทธ ยาแฮ
พระบาทบรมนารถพุทธ ยอดฟ้า
ทรงพระกรุณาอุด หนุนรับ เลี้ยงนา
อุปโภคบริโภคผ้า สนอบบ้านเรือนประทาน ฯะ

๏ โองการอนุญาตให้ สู่สถาน ท่านแฮ
จักรพรรดิพิมาน ไม่เฝ้า
ชัดสมาชิ์นั่งอาการ ตามเยี่ยง ญวนเหอญ
เลี้ยงอย่างเคยเลี้ยงเจ้า ที่ทิ้งเมืองมา ฯะ

พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ

เรื่องที่ ๙๐ แผ่นดินพระบาทสมเดจพระพุทธเลิศหล้านภาไลย พระราชพิธีลงสรงสมเดจพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

๏ อธิบายบอกภาพนี้ แนะความ
อภิเศกเจ้าฟ้าสยาม มกุฎเจ้า
วางเรื่องวาดรูปตาม ตำหรับ เดิมแฮ
พระบาทพระจอมเกล้า แรกได้ลงสรง ๚ะ

๏ องค์พระพุทธเลิศหล้า นภา ไลยเฮย
ถวัลยราชสี่พรรษา สบถ้วน
ในปีวอกจัตวา ศกเริ่ม การนา
เหมือนเมื่อยังจอล้วน ไม่ต้องบรรยาย ๚ะ

๏ จักขยายจำแนกข้อ สำคัญ
ก่อนบ่ทราบทั่วกัน ชี้ห้อง
เอกอรรคตนัยอัน ประสูตร แรกเฮย
แม้นอุภัยภาคพ้อง พิสุทธิทั้งสองพงษ ๚ะ

๏ ลงสรงอภิเศกแล้ว ดำรง
พระยศเจ้าฟ้ามง กุฎไว้
สืบสันตติวงษ กระษัตริย์ สยามเฮย
โดยเหตุนี้จึงได้ เสดจขึ้นเฉลองถวัลย์ ๚ะ

สมเดจพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงษ

กรมพระภาณุพันธุวงษวรเดช

เรื่องที่ ๙๑ แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

ทรงพระผนวชเณร สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

๏ สมเด็จเอารสไท้ ภูมิบาล
ที่ครบสองรัชกาล อยู่เกล้า
เจ้าฟ้ามกุฎมาน สร้อยต่อ
เจริญพระชนม์ย่างเข้า เขตรข้างบรรพชา ฯะ

๏ ครานั้นโปรดตั้งราช พิธี
เฉลิมพระเกียรติยศทวี เดชไท้
สมโภชเสร็จแล้วมี การแห่ พระนา
ไตรบาตรทรงครองให้ คชผู้เผือกเชอญ ฯะ

๏ ขบวนเดินเดินเลียบอ้อม จังหวัด วังนา
เข้าประตูนามสวัสดิ เขตรขั้น
คลวัดพระศรีรัตน์ สาศด์เสร็จ ผนวชแฮ
วัดมหาธาตุนั้น ที่ไท้แรมสถาน ฯะ

๏ บำเพญภารพรตตั้ง ศึกษา
พุทธสาศน์พุทธภา ลิตไว้
สำนักนี้พระราชา สงฆ์เรียก นามแฮ
สัปตมาศล่วงแล้วไท้ เสดจเข้าวังสถาน ฯะ

พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส

เรื่องที่ ๙๒ แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว กับตันเฮนรีเบอนีเฝ้า

๑ หนึ่งหนึ่งแปดเจ็ดไซ้ ศกปี รกาเอย
ผู้ทูตเบงคอลมี จิตรเอื้อ
แต่งทูตชื่อเฮนรี บาระ นีนอ
นำอักษรสาสนเกื้อ กิจตั้งไมตรี ฯ

๑ ขอเริ่มสดุยคิขอ สัญญา
แดพระราชอาณา จักรไท้
อีกขอบพระคุณวรา ดิเรกเลิศ ล้นเอย
โปรดประทานทัพให้ ช่วยล้างภุกาม ฯ

๑ ปางขึ้นดิลกเจ้า ทรงประ ณิเอย
พระบาทสมเด็จพระ นั่งเกล้า
ดำรัสสั่งสมุหะ จักรีบ ทูตนา
กำหนดนัดวันเฝ้า นบเบื้องบาทบงสุ์ ฯ

๑ ถึงวันธิราชไท้ ธิบดินทร์ ออกเอย
พระที่นั่งอมรินทร์ ประทับแล้ว
ล่ามไทยกับทูตลิน ลาคนย ท่านนา
ทรงตรัสสามนัดแล้ว ศ.ลาศเข้ มณเฑียร

พระเจ้าราชวรวงษเธอ กรมขุนบดินทรไพศาลโสภณ

ร่าย

๑ รวมทเบียนบทอวสาน บรรหารเหตุประมวญ
แจ้งจำนวนโคลงบท ทั้งหมดเก้าสิบสองบาน
โคลงประมาณสามร้อย กับเศศสร้อยเจ็ดสิบหก
บรรยายยกราวเรื่อง สืบเนื่องในราชพงษ
คิดเสรจลงทุกบาน จึ่งโองการโปรดเกล้า
ให้พระเจ้าน้องยาเธอ นามเสนอศรีเสาวภางค์
จางวางกรมพิมพ์การ ได้บรรหารพิมพกิจ
ลงลิขิตพิมพ์บรรณ นับถ้วนพันเล่มฉบับ
เพื่อสำหรับพระราชทาน ในเมรุการครั้งนี้
ไว้เชิดชี้ชูฦๅ เปนคู่มือดูแผนภาพ
ชี้ชัดทราบเรื่องราว เก็บยืดยาวยลนึก
เปนเครื่องรฦกเครื่องหมาย รายราชการพิเศศ
จดหมายเหตุเหนประจักษ ควรเปนหลักเชิดชี้
โดยระเบียบแบบนี้ แนะถ้วนทุกสฐาน แลนา ฯะ